

КХЕТОРАН КЕХАТ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметехула (предметан дакъа «Ненан мотт а, ненан маттахь йешар а») йолчу программийукъадогIу кхеторан йоза, Iаморан чулацам, дешаран предметан кхочушдан лору жамIаш, тематически планировани.

Кхеторан йозано гойту йукъара Iалашонаш а, предмет Iаморан декхарш а, ткъа иштта чулацам къасторан некъаш а, коьртачу тематически дакъойн маххадор а, «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предметан дешаран планехь йолу меттиг а.

Программо шерашца билгалбо дешаран предметан чулацам а, дешархой «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметан гIирсашца Iаморан а, кхетош-кхиоран а, кхиоран а методически коьрта стратегиш а.

Хила леринчу жамIаша йукъалоцу дешаран берриге а муьрехь хила деза личностни и, метапредметни а жамIаш а, ткъа иштта дешаран хIора шеран предметни жамIаш а.

Тематически планированехь буьйцу программин чулацам билгалдаьхначу чулацаман дакъошца, гIуллакх кхочушдаран характеристика схьайоьллу, хIара йа важа тема Iаморехь лелор пайде долу некъаш а, кепаш а йовзуйту.

Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт бу, оьрсийн маттаца цхьаьна Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу гIуллакхо дика хьелаш кхуллу и мотт Iалашбан а, кхион а. I-4-чу классашкахь «Ненан мотт а, ненан литература» а предметан декъехь хьобхуш йу ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар, иза тIехьажийна йу дешархойн кхетаман-довзаран, хьасене хиларан, исбаьхьаллин-эстетикин таронаш кхион а, гIиллакх-оьздангаллин мехала болу хьежамаш кхолла а, бер нохчийн къоман культурина тIеозон а.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предмет – гуманитарин дешаран коьртачех цхьа предмет йу, цо адам кхиаран кхетаман а, гIиллакх-оьздангаллин а тIегIа билгалдо. Литературин дешаро гIо до йешаран а, литература талларан а мехалла а ша кхидIа кхиарехь мел ладаме ду хууш а, шена хетачун бух балон а, барта а, йозанца а шена хетарг охьадилла хууш а волу йешархо кхион а; хIара дуьне а, кху дуьненахь ша а вовзаран гIирс санна, йешар оьшуш хила а, стеган а, йукъараллин а йукъаметтигаш шера хилийта а.

Программо йукъалоцу кхеторан йоза а, предмет дIалацаран хила лерина жамIаш а, предметан чулацам а, программин хIора дакъа Iамон лерина долу сахьташ билгал а дохуш, тематикин планировани а, дарсел араьхарчу гIуллакхийн план а.

ХIара программа лерина йу ненан (нохчийн) меттан а, литературин а хьехархошна «Ненан (нохчийн) литература» предметана дешаран а, белхан а программаш хIиттон бухе йилла. Авторийн а, белхан а программаш йазйечеран йиш йу дешаран материал дIакхачорехь, хIотторехь а, сахьташ теманашка а, дакъошка а декъарехь шайна зеделлачу пайдаэца.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметан герггара белхан программа кечийна йу йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран программа кхочушйечу хьукматашна. Программа тӀехьажийна йу дешаран хьукматашна а, хьехархошна а методически гӀо дарна, цо таро лур йу:

1) «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предмет хьехаран процессехь Федеральни пачхьалкхан йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран стандарташкахь билгалдина долу адаман кхиаран, метапредметни, предметни дешаран жамӀаш кхузаманан лехамашца догӀуш кхочушдан;

2) «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предметан Ӏаморан хила лерина жамӀаш а, чулацам а ФГОС НОО а; йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран герггарчу хьесапан коьртачу программца (йукьарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин 2015-чу шеран 8-чу апрелехь № 1/15 протоколаца йинчу редакцехь) а; кхетош-кхиоран герггарчу хьесапан программца (магийна йукьарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин 2020-чу шеран 2-чу июнехь № 2/20 протоколаца бинчу сацамца) а догӀуш, дешаран шерашца билгалдан а, структура хӀоттон а;

3) Билгталчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билгтала долу дакъа-тема Ӏамон лерина дешаран хан а нисйеш, ткъа иштта дешаран материалан дакъош/теманахь дӀалацарна тӀехьажийна долу дешаран гӀуллакхийн коьртачу кепех а пайда а оьцуш, календаран-тематически план хӀоттон.

Программин чулацам тӀехьажийна бу «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан декъана йолчу йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран коьрта программа дӀалацарна Федеральни пачхьалкхан йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран стандарташкахь билгалдинчу тӀедахкарийн (тӀедожор) жамӀашка кхача.

«Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан декъана йолчу йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран коьрта программа дӀалацарна ФГОС НОО тӀедахкаршца догӀуш, курс тӀехьажийна йу Россин Федерацин культурин экъанехь ненан меттан литературин меттиг а, роль а муьлха йу а, историко-культурин, оьздангаллин, эстетическин мехаллаш Ӏалашйарехь а, цхьана тӀаьхьенера вукху тӀаьхьене дӀакхачорехь а лоцучу декъах а кхеторна; Россин Федерацин субъектан культурин а, гӀиллакх-оьздангаллин а, эстетикин а йуьхь кхолларехь къоман фольклоро а, исбаьхьаллин литературо а лоцучу декъах йуьхьанцара хьежам (хаарш) кхолларна а; ненан меттан литература къоман культурин дахаран довзаран цхьа коьрта дакъа а, къоман а, Россин а культурин хилам а, оьздангаллин мехаллаш а, ламасташ а лардаран гӀирс а, дуьннене а, къоман историга а, культурига а хьежам а хиларх кхетам кхолларна а, ненан маттахь йешаран лехамаш хиларна а.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» курсан бухе йиллина нохчийн литературо чулоцург къоман культурин ламастийн мехаллийн кодийн система йу боху ойла йу. Нохчийн къоман культурин ламасташ Ӏалашдаран гӀирс хилла ца Ӏаш, нохчийн литература зӀе йу къоман дӀадаьлларг, карарниг, хиндерг вовшашца дузуш а, кегийчу дешархойн

кхетаме и дуьллуш а.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ ІАМОРАН ІАЛАШОНАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет Іаморан Іалашонаш йу:

- Нохчийн литературе а, нохчийн матте а къоман культурин мехалчу декъе санна ойла кхолла;
- Дешархой шайн къоман культурин-меттан экъанна йукъабалор а, уьш къоман ламасташна а, культурин тІаьхьалонна а, кхузаманан хьелашна а йукъаозор;
- Чкъурашна йукъарчу зІенах кхетар, нохчийн культура Іалашйарна шаьш жобпалле хиларх ойла кхиор;
- Йешаран говзалла кхиор.

Цу Іалашонашка кхачаро хІара **декхарш** цхьалхадоху:

- Россин гражданаллин идентичностан баххаш кхоллар, шайн Даймахках а, Россин халкъах а, Россин халкъийн цхьаалехь мехкан исторех а дозалла дан Іамор, шаьш муьлхачу къомах ду кхетор; Россин дукхакъаьмнийн йукъараллин мехаллаш кхоллар;
- Нохчийн къоман историко-культурин зеделлачун тІалам бан Іамор, дешархочунна шен къоман культурин-меттан хьал довзийтар; йуьхьанцарчу классийн дешархочунна нохчийн литература историко-культурин, оздангаллин, эстетикин мехаллийн хьоста санна йезайалийтар;
- Нохчийн литературехь гайтина йолчу нохчийн синкхетамна ладаме йолчу гІиллакз-оздагнгаллийн мехаллех хьежам кхоллар;
- Нохчийн литературин говзарш Іаморан буха тІехь нохчийн меттан исбаьхьаллин-эстетикин таронех хаарш совдахар;
- Адаман амал кхиарехь а, къамел шардарехь а даима йеша хьагам кхоллар;
- Тайп-тайпанчу текстийн чулацаман а, башхаллин а мах хадоран йешаран хаарш шардар, уьш йийцаре йарехь дакъалацар;
- Къамел даран йерриге а кепаш кхиар, йешначух лаьцна барта а, йозанца а дийца хаарш карадерзар.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ДЕШАРАН ПЛАНЕХЬ МЕТТИГ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предметана программа

йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехъ гайтинчу дешаран программа дIалацаран жамIийн предметни лехамийн буха тIехъ хIоттийна а, 270 сахътан (66 сахът I-чу классехъ а, 68 сахъташ 2—4-чу классашкахъ) бараман дешаран йукъарчу тIедилларна лерина а йу. Программин инвариантни дакъа Iаморна луш дешаран 233 сахът ду. 37 дешаран сахътах лаьтташ йолу дешаран тIаьхьалонан хан программин вариативни декъана дIало, цо йукъалоцу авторийн Iаматийн линейкина оьшу белхан программа хIоттийнчу авторша къастийна говзарш.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЪ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ГЕРГГАРА БЕЛХАН ПРОГРАММИН ЧУЛАЦАМАН КОЪРТА ЛИНИШ

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературни йешар» дешаран предметан программехъ белла чулацам бу, и теллича нохчийн литературин къоман-культурин башхалла а; нохчийн меттан а, нохчийн литературин а Нохчийн Республикин а, Россин а историца, нохчийн къоман материале а, синбахама а культурица а йолу зIе а йаста некъ лур бу. Курс лерина йу йуьхьанцарчу классийн дешархойн литературин а, культурин а хьежам шорбан; йуьхьанцарчу классийн дешархойн йешаран жигарчу гонна йукъайогIучу фольклоран а, нохчийн классикийн а, нохчийн кхузаманан литературин а говзарша таро ло дешархошна адамаллин мехаллашкахъ нохчийн культурин а, къоман синкхетама а коьртачу баххех кхетам бала. Йуьхьанцарчу классийн дешархошна йеша а, талла а схьакховдийначу нохчийн литературин говзарша схьагойту нохчийн къоман культурин тайп-тайпана агIонаш, жигарайоху даимлера мехаллаш (дикалла, доглазар, синшорто, къинхетам, эхъ-бехк, бакъдерг, доьзалан мехаллаш, патриотизм, баккхийчаьрга ларам, адамалла, и. кх.дI.).

Кху программехъ «Ненан (нохчийн) маттахъ литературни йешар» курсан башхалла кхочушийна кху бахъанашца:

а) нохчийн къоман амал, Iадаташ, ламасташ, нохчийн культурин синбахама мехаллаш, адамаллин мехаллаш а, эхъ-бехк а гойтуш долу говзарш схьахаржарна;

б) нохчийн йаздархойн нохчийн бераллин дуьне гойтучу говзарш тIе тидам бахийтарна: доьзалехъ бер кхетош-кхиоран башхаллаш, баккхийчаьрца а, нийсархошца а цуьнан йолу йукъаметтигаш, бери шена гонахара дуьне тIелацаран башхаллаш.

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературин йешар» Iаморо гIо дийр ду дешархойн мотт хьал долуш барна а, церан къамелан культура а, хьасене бовларан хаарш шардарна а. Шена тIехъ программин проблемно-тематически блокаш хIитточу дидактически материалана культурно-исторически тIедалорах а пайдаоьцу. ХIора проблемно-тематически блока йукъайогIу нохчийн къоман синбахама а, материале а культура гойтуш болу кхетамаш. Программехъ йеллачу говзарийн чулацам йуьхьанцарчу классийн дешархочун лехамашна гонаха хIоттийна бу, хаьржинчу говзарийн башхаллашкахъ гуш а бу.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЪ ЛИТАРЕТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» курсан чулацам билгалбечу хенахь коьртачу тидамехь ду:

1. Къоман кхетамна мехала долу, йеххачу хенан йохалла — кхузамане кхаччалц — культурахь коьрта меттиг дIалоцу хIуманаш (масала, баккхийчаьрга, нене ларам, Даймахке безам, догдикалла, доглазар, нийсо йезар, эхь-бехк, сий, и.кх.дI.) Цу коьртачу кхетамашца болх дIахьо йуьхьанцарчу классийн дешархоша дIалоцур долчу кепара хаьржинчу нохчийн йаздархойн уггаре а къегинчу, нохчийн литературин а, культурин а башхаллаш кхочушийнчу говзарш тIехь. И говзарш йовзаро гIо до йуьхьанцарчу классийн дешархошна къоман культурин ламастех а, нохчийн культурах а кхета.

2. Йуьхьанцарчу классийн дешархойн лехамаш: говзарийн доккхачу декъан турпалхой йуьхьанцарчу классийн дешархойн нийсархой бу, церан дуьне довзарца босту программехь билгалбина культурно-историн кхетамаш. Программи йукъайахийтина тайп-тайпанчу заманашкахь берийн дуьне гойту а, церан кхиаран некъаш а, амал йахчайалар а, оздангаллин кьилбанаш кхолладалар а гойту говзарш; говзарш харжаро дешархочунна таро ло историн тайп-тайпанчу муьрашкахь нохчийн культура шен нийсархочун бIаьргашца ган. Программехь ладамечу барамехь йелла кхузаманан авторийн говзарш а йу, цара шайн кхоллараллехь кхидIа хьо нохчийн литературин къоман ламасташ, и говзарш кхузаманан дешархочунна гергара йу.

3. Къоман башхаллин хиламаш искусствон кхечу гIирсашца гайтина говзарш а хаьржина, цо таро ло дешархошна нохчийн культурахь искусствийн диалог гайта.

Цхьадолу декхарш кхочушдан лерина дешаран материал хаьржина гуманизм, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллийн, кхеташ хиларан, жигараллин, поликультурин, ламасталлин классикин а, кхузаманан бараман цхьаьнадаран, тематикин, кепийн-жанран тайп-тайпаналлин критеришца йогIуш.

Программо билгалбечу йешаран гуоно таро ло тайп-тайпанчу хенийн а, къаьмнийн а говзарийн куьзганахула беран дуьненехьежаман гураш жим-жимма шордан.

Программехь и масех бухедилларца билгалбо. Хьалхара шиь доьзна ду йешаре ойла а, йешаран техникин хаарш кхиоран хьелаш а кхолларца. Иштта, и хаарш кхиоран йуьхьанцарчу муьрахь уггаре а хьалхарчу роIехь йу байтийн а, прозин а йух-йуха олуш дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш предложениш, абзацаш йолу тексташ (йешаран техникин говзалла кхиочу хенахь мехала долчу йешаран кхиаме хилар тардалийтIаран Iалашонца); ткъа иштта кхиаме ду забаре чулацам болу сихха хазахетар йа велар кхолладолуьйту тексташ лелор а, (хIунда аьлча, цу хенахь забар йевзаш хиларо эстетикин синхаамаш гучубахар кхиадо) йешаран мукъам кхиоран Iалашонца. Дешаран хIора шеран тексташ схьахаьржина йу цу хенан берашна тIелаца ата хилар тидаме а оьцуш. Текст схьахаржаран кхидолу бухедахкарш доьзна ду исбаьхьаллин дешан фольклорна кепашкара авторийн литературе кхаччалц кхиаран логика ларйаран цаторийла хиларца; билггала долу оздангаллин а, эстетикин а декхарш кхочушдан цаторийла хиларца, царах коьртаниш билггал йолчу оздангаллин-эстетикин концепцига доьрзу, и концепци дешара деа а шарахь кхиош схьайалайо; жанрийн а, тематикин тайп-тайпаналла хилийтIаран кхачойаран а, фольклоран а, авторийн говзарийн а, вайн мехкан а, дозанал арахаьрчу йаздархойн говзарийн а, берийн литературин классикин а, XX-чу бIешеран чаккхенан — XXI-чу бIешеран йуьхьан кхузаманан берийн йаздархойн говзаршна йукъахь а барам ларбаран а цаторийла хиларца.

Йешаран гIуллакх кхиоран процессан чохьарчу логикица доьзна, «Литературни йешар» курс шина тIегIанехь хIоттийна йу.

Хьалхарчу тIегIанехь хьалхадаккха дезарг йешаран корматалла шарйар ду, шолгIачу тIегIанехь — дешархошна литературин говзалла карайерзор. I-2-чу классашкахь йеша Iамадо; кхетар тIехь, нийса йешарна, сиха а, къаьсташ а йешарна тIехь болх; йешначун кхоллараллин

маџна дан тайп-тайпана некъаш кхиор (графикин, дешан а, музыкин а иллюстрировани, драматизаци, ма-йарра а, йукъ-йукъара а, кхоллараллин йухасхъайийцар). Цуьнца цхъаьна йуьхъанцарчу классашкахъ дIаболабо йуьхъанцарчу классийн дешархойн литературин дешара тIехъ болх.

«Литературни йешар» предмет Iаморан шолгIа тIегIа 3-4 классашна кхочу, цигахъ йеша хааро зазодоккху, эстетикин йешаре а, талламан йешаре а декъа а луш.

«Литературин йешар» программа хIотточу хенахъ тидаме эцна школал хьалхьалхарчу педогогикин а, йукъарчу йукъардешаран школашна леринчу «Нохчийн литературехула герггарчу белхан программин» зIейалорах а.

Программо таро ло йалийнчу спискера говзарш дешархойн кечаман тIегIанца догIуш харжа, ткъа иштта курсан чулацаман вариативни компонент харжа а, белхан программашкахъ и кечйаро могуьйту тематикица а, проблематика а герга йолчу говзаршкахъ къоман башхаллаш а, йукъара дерг а къасторан Iалашонца Россин халкъийн литературе кховдар. Ткъа иштта программо таро ло Iаматийн авторшна йа дешаран цхъаьнакхетараллашна вариативни декъехъ Iамон говзарш харжа.

1 класс (66 с)

Вайна гонахара дуьне – 15 с.

Пачхьалкахан а, къоман а билгалонаш (шатлакхан илли, хIост).

Беснаш. Светофор.

Ишколехъ.

Iаламан дуьне (цIера дийнаташ а, акхарой а, олхазарш, сагалматаш, олхазарш, дитташ, хасстоьмаш, стоьмаш).

КИранан денош.

Байташ, дагардарш, нохчийн абатан элпех хIетал-металш.

Вайн Даймохк

Вайн Даймохк

Соьлжа-ГIала

Вайн турпалхой

Халкъан хазна

Махмаев Ж. «Бераш – вайн хиндерг» йа

Арсалиева Люба «Соьлжа-ГIала» (**вариативни** дакъа).

Турпалхойх лаьцна тексташ: Кадыров Ахьмад-Хъаьжа; Нурадилов Ханпаша; Шерипов Асланбек; Висаитов Мовлид.

Вайн йаздархой – 6 с.

Айдамиров Абузар – байт «Нана-мохк»

Сулейманов Ахьмад – «Дахаран генаш» поэми йукъара кийсак.

Муса Ахмадов – туьйра «Писулиг»

Гацаев Саид – байт «Борз»

Халикова Асет – байт «Зингат»

Хатуев I-Хъ.

Халкъан барта кхолларалла – 10 с.

Аганан иллеш

Чехкааларш

Дагардарш

Кицанаш

ХIетал-металш

Нохчийн халкъан туьйранаш. «Тамашийна йоI». «Жоьра-Баба». «Хъекъале Iу» йа «Борззий, цхьогаллий, ломмий», «Цхьогаллий, пхьагаллий» (вариативни дакъа)

Гиллакх-обздангаллин дакъа (вариативни дакъа) – 10 с.

ДоттагIалла

Де, буйса

Дайна де

Беркат

Махмаев Ж. Делалой вай

Хатуев I. Зингат

Демеев I. Малонче

Эдилов С. ГIан

Деза дешнаш

КХЕЧУ КЪАЪМНИЙН ЛИТЕРАТУРА – 3 с.

Осеева В. – дийцарш «Цхъаьна», «Иштта дIа»; Сутеев В. – туьйра «Iаж».

Резерв – 7 с.

2 класс

3 класс

4 класс

Классашка бекъначу Iаморан чулацамна улле тоьхна Iаморан процессан гIуллакхаллийн хIара тIедузарш ду.

ЛадогIар

Нохчийн меттан хьоле хилар а, къоман культурин мехаллаш а гойтуш йолу исбаьхьаллин говзарш лерсица схъалацар а, царах кхетар а; лерсино схъалаьцначу текстах лаьцна деллачу хаттаршна жопаш дала хаар а, лерсино схъалаьцначу текстан чулацамца хаттарш дан хаар а.

Йешар

Хезаш йешар. Дешдакъошца йешарна тIера жим-жимма довлуш дийнна дешнаш шера а, кхеташ а деша хаарна тIедовлар (текстах кхета таро лучу йешаран индивидуальни боларца догIуш йешаран чехкалла (масалла). Йешаран орфоэпически барамаш ларбар. Кепана а, тайпанна а цхъатера йоцучу текстийн маьIнийн башхаллаш аз айдеш хийцарца схъагайтар.

Дагахь йешар. Барамца а, жанраца а тIелаца аттачу говзарийн маьIнех дагахь йоьшучу хенахь кхетар. Йешаран тайп-тайпанчу кепийн башхаллех кхетар.

Халкъан барта кхоллараллин говзарш йешар: нохчийн фольклоран текст къоман ламастийн а, мехаллийн а хьоста санна.

Исбаьхьаллин говзарийн тексташ йешар, шайна чохь бIеннаш шерашкахь схъайеана йолу къоман синкхетамна ладаме йолу гIиллакх-обздангаллин мехаллаш а гойтуш йолу: Даймахке безам, тешам, нийсо, сий, къинхетам, догдикалла, догцIеналла, къинхегамна тIера хилар, бакьо, майралла, и. кх.дI. Нохчийн къоман ламасташ: цхъаалла, вовшийн гIо дар, хъаша-да тIелацар, и. кх.дI. Доьзалан мехаллаш: баккхийнаш ларар, «нана», «да», «дада», «баба», «йиша», «ваша» бохучу дешнийн мехалла, вовшийн ларар, безам, вовших кхетар, терго, собар, да-нана ларар. Нохчийн литературехь халкъан ламасташ а, Iадаташ а гайтар.

Нохчийн бераллин дуьне: кхиар, гонахарчу дуьнененаца, баккхийчаьрца, нийсархошца йолчу йукъаметтигийн башхалла; ша нохчийн Iадаташ дIакхоьхьург а, орамашца зIе а хиларх кхетар. Турпалхойн леларийн синхаамийн-обздангалилн мах хадор.

Нохчин литературин башхаллех кхетар: турпалхочун чохьхара дуьне

деллар, цуьнан лазамаш бовзар; обздангаллин проблемашка кховдар. Иаламан дуьненах болу нохчийн кьоман поэтически хьежам (малхе, арене, хьуьне, хига, ломе, дитте, дийнатийн дуьнене, и.кх.дI.) нохчийн поэзехь а, прозехь а. Гонахарчу дуьненан хьал адаман синхаамашца дустар.

Хаамийн тексташ йешар: говзаршна историко-культурин комментарий, Iамочу говзариин авторийн биографех кьаьстина хаамаш.

Къамел дар (къамел даран культура)

Диалоган а, монологан а къамел. Йешна тексташ коллективехь йийцаре йарехь дакъалацар, текстана тIе а тийжаш, шен хьежам тIечIагIбар; нохчийн исбаьхьаллин литературин специфика гойтуш долу аларш. Дешнийн тIаьхьало йузар (дешнаш хаар тIедузар). Хезна йа йешна йолу текст коьртачу дешнашна а, текстана йолчу иллюстрацишна а тIе а тийжаш, схьайийца (текст ма-йарра, йоцца, харжамца схьайийцар).

Дешаран хьелашкахь кьоман къамелан культурин бухехь йолу гIиллакхан кепаш а, чIагIйелла формулаш а, хьасене хиларан принципаш а ларйар.

Дешархойн харжамца байташ дагахь йийцар.

Йоза (йозанан къамелан культура)

Iамочу говзаршкахь хIиттийнчу проблемашкахула доцца йозанан аларш кхоллар (кечдар).

Библиографин культура

Йийцаре йечу проблематикаца йогIу киншкаш харжар, цу йукьайогIу Iаматехь йалийна йолу шайш йеша билгалийна говзарш. Нохчийн культурех хаамаш болу дешархойн хенаца йогIучу дошамех а, энциклопедих а пайдаэцар.

Литературоведенина йукьадалор

Текстан анализ йечу хенахь Iамийнчу литературин кхетамех пайдаэцар.

Iамочу говзариин жанрийн тайп-тайпаналла: фольклоран кегий а, йаккхий а кепаш; литературин туьйра; дийцар, притча, байт. Прозин а, поэзин а къамел; исбаьхьаллин кхоллар; сюжет; тема; говзаран турпалхо; портрет; пейзаж; ритм; рифма. Дустарийн а, метафорийн а кьоман шатайпаналла; исбаьхьалин къамелехь церан маьIна.

Дешархойн кхоллараллин гIуллакх (Iамийнчу литературин говзариин буха тIехь)

Дешархойн кхоллараллин гIуллакхехь литературин говзаран маьIна дар: ролашца йешар, инсценировка йар; хьасене хиларан декхарш тидаме а оьцуш (тайп-тайпанчу адресаташна) исбаьхьаллин говзаран буха тIехь шен барта йа йозанан текст кхоллар; говзарна йолчу иллюстрацишна, нохчийн художникийн суьртийн репродукцишна тIе а тийжаш.

«Ненан (нохчийн маттахь) литературни йешар» дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лору жамIаш

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет «Ненан мотт а, ненан маттахь литературни йешар а» предметан декъехь Iаморан жамIаш цхьаьнадогIуш ду йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан стандартехь билгалийнчу дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лоручу жамIийн лехамашца.

ЛИЧНОСТНИ ЖАМИАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет Iаморан жамIаца дешархо кхочур ву кхетош-кхиоран гIуллакхан кху дакъошкахь хила дезачу хIокух жамIашка:

гражданско-патриотикин кхетош-кхиорехь:

— Шен Даймахке – Россига а – шен жимчу Даймахке – Нохчийн Республике (Нохчийчоьне) а безам кхоллабаларе, цу йукъадогIу и безам мехкан а, Даймехкан а культура а, истори а йовзуьйтуш йолу исбаьхьаллин говзаршкахула кхоллар;

— Шен этнокультурин а, Россин гражданаллин а идентичностах кхетар а, нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а, шен ненан мотт а хиларх кхетар;

— Шен мехкан а, Даймехкан а дIадаханчун а, карарчун а, хиндолчун а ша дакъа хиларх кхета, цу йукъадогIу исбаьхьаллин говзаршца болх бечу хенахь и хьелаш дийцаре дар;

— Шен а, кхечу а къоме ларам хилар, цу йукъадогIу и ларам исбаьхьаллин говзариьн а, фольлоран а масалш тIехь кхоллар;

— адамах йукъараллин цхьана декъашхочух санна болу а, бакъонех а, жопаллех а, стаг ларарх а, ларамах а, гIиллакх-оьздангаллин барамех а, йукъаметтигех болу а йуьхьанцара хьежам, цуьнца цхьаьна иза фольклоран а, исбаьхьаллин а говзаршкахь гайтар а;

ийманехь кхетош-кхиоран:

— хIора стеган шатайпаналла, шен дахаран а, йешаран а зеделлачунна тIе а тийжаш, тIелацар;

— кьинхетам, ларам, диканиг лаар гайтар, цуьнца цхьаьна шена хетарг а, синхаамаш а бовзийта меттан гIирсех пайдаэцар; кхечу адамийн синхаамашна сема хилар, царах кхетар, церан гIо лаца кийча хилар;

— кхечу адамашна дегIана а, сина а зен дан тIехьажийна долу цхьа а хIума тIецаалацар (цу йукъахь ду маттаца деш долу зен а);

— нийсархошца болх бар, девне ца хила хаар а, Iоттабаккхаме меттиг нисейлча, и листа хаар а, цу йукъахь ду исбаьхьаллин говзарех масал эцар а;

эстетикин кхетош-кхиорехь:

— исбаьхьаллин культурин ларам бар а, и йовза лаар а, шен къоман а, кхечу къаьмнийн а искусствон тайп-тайпана кепаш тIелацар а, цаьрга ларам хилар а;

— исбаьхьаллин гIуллакхан тайп-тайпанчу кепашкахь ша гайта лаар, цу йукъахь йу дешан говзалла а;

— **физически кхетош-кхиорехь, могашаллин а, синкхетаман а культура кхолларехь а:**

— тIетоьхна хаамаш лохучу хенахь могаш а, кхерамза а (шена а, кхечарна а) долчу дахаран бакъонаш (цу йукъайогIу хаамийн кхерамазалла) ларйар;

— къамел дечу хенахь дегIан а, синкхетаман а могашаллица кхоаме хилар, къамелан культура а, тIекаренан бакъонаш а ларйар;

къинхьегаман кхетош-кхиор:

— стеган а, йукъараллин а дахарехь къинхьегам мехала хилар кхетар (цу йукъахь ду исбаьхьаллин говзарех масал эцар а), къинхьегаман стоьмийн тIалам бар, болх баран тайп-тайпанчу кепашкахь дакъалацар, исбаьхьаллин говзаршкара масалш дийцаре дечу хенахь тайп-тайпана говзаллаш карайерзон лаар;

экологин декъехь кхетош-кхиор:

— тексташца болх бечу хенахь кхоллалуш долу Iаламаца кхоаме хилар;

— цунна зен деш долу хIума тIецаалацалар;

Илманан хаарийн мехалла:

— дуьненах болу Илманан хьежам кхоллабалар (сурт хIоттар), цуьнан цхьа дакъа ду литературоведчески кхетамаш Iаморан процессехь а;

— хIума довза лаар, жигаралла, хIума дагадар, хааршна сутара хилар, хIума довза лаарехь шен ойла хилар, цу йукъахь ду исбаьхаьллин говзарш йеша лаар а, шен йешаран гуо хоржучохь жигара хилар а, ша и харжар а.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМIАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предмет Iаморан жамIаца дешархойн кхоллалур ду дешаран довзаран хIара хаарш.

Коьрта маьIнийн дараи:

— тайп-тайпана тексташ вовшашца йуста, тесташ йустарна бухе дахкарш билгалдан, тера йолу тексташ билгалйан;

— билгалчу цхьана башхаллашца тексташ цхьаьнатоха;

— кицанийн, аларийн, фразеологизмийн классификаци йархьама кхачае хир йолу билгало билгалйан;

— хьехархочо шайна хьехначу тидам баран алгоритмаца тексташкахь цхьаьнадар а, цхьанацадар (бIостаналла) а карон; текстан анализ йарехь кхочушдарийн алгортиман анализ йан, текстан анализ йарехь шаьш кхочушиййр йолу дешаран операци харжа;

— хьехначу алгоритман буха тIехь декхар кхочушдан оьшу хаамаш кхачо йолуш цахилар билгалдан, тIетоьхна хаамаш лахар билгалдан;

— текстан анализ йечу хенахь бахьанийн-тIаьхьалонан зIенаш билгалйан, жамIаш дан.

Коьрта талламан дараи:

— педогогикин белхахочун гIоьнца Iалашо билгалйан, къамелан хьоле хьаьжжина, шен вистхилар хийцаран план хIоттон;

— тIедиллар кхочушдаран масех кеп вовшашца йуста, мелла а йогIуш йерг (схьайеллачу критерийн буха тIехь) харжа;

— схьайеллачу планаца чолхе боцу жима таллам дIабахьа, схьайеллачу планаца проектан тIедиллар кхочушдан;

— жамIаш дан а, текстан маьIнийн анализ йаран буха тIехь долчу тоьшаллашца уьш тIечIагIдан а;

— схьайелла йолчу текстан материалан анализ йаран процессехь хьехархочун гIоьнца хаттарш хIиттон;

— цхьатерачу йа цхьатера догIучу хьелашкахь процесс дIайахаран а, хиламийн а, перан тIаьхьалонан а хила тарлуш долчун сурт хIоттон.

Хаамашца болх:

— Хаамаш схьаэцаран хьоста харжа: оьшу дошам, лохуш болу хаам карорхьама оьшу куьйгалла, тIечIагIдархьама;

— Схьайеллачу алгоритмаца догIуш, даррехь схьабелла хаамаш билгалдинчу хьостанехь карон: дошамашкахь, куьйгаллашкахь;

— Хаамаш бакъ йа харц хилар шайна гучудала йа хьехархочо билгалдинчу хьостанан буха (дошамашкахь, куьйгаллашкахь, Iаматехь) тIехь карон;

— Баккхийчийн (педагогикин белхахойн, дай-нанойн, бакьо йолчу векалийн) гIоьнца Интернетехь хаамаш лахаран кхерамзаллин бакьонаш ларйан;

— Дешаран декхаршца догIуш, текстан, графикаин, видео, озан хаамаш кечбан;

— Таблицийн а, схемийн а кепехь балийнчу хаамех кхета; тексташца бинчу белхан жамIаш гайтархьама шаьш таблицаш а, схемаш а хIиттон.

Йуьхьанцарчу школехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочун кхоллало **коммуникативни** дешаран дараш.

Пекаре:

— Бевзачарна йукъахь тIекаре хиларан Iалошонашца а, билламашца а догIуш, синхаамаш бовзийта а, хетарг тIелаца а, и цхьана кепе дерзон а;

— Шеца кьамел дечуьнца лараме хила а, диалог а, дийцаре дар а дIадахьаран бакьонаш ларйан;

— Тайп-тайпана хьежамаш хила йиш йолуш хилар тIелаца;

— Шена хетарг нийса а, бух балош а довзийта;

— ХIоттийнчу Iалашонца догIуш шен кьамел дIахIоттор;

— Кьамелан хьолаца догIуш барта а, йозанан а тексташ кхолла (довзийтар, ойлайар, дийцар);

— Шимма цхьаьна а, тобанца а бинчу белхан а, тидаман а, кхочушбинчу жимчу талламан а, проектан тIедилларан а жамIех лаьцна доцца кьамел кечдан;

— вистхиларан (кьамелан) текстана гайтаман материал (дежкина суьрташ, даьхна суьрташ, плакаташ) кечйан (кьастон).

Цхьаьна кхочушден гIуллакхаш:

— йоцачу а, йехачу а ханна лерина Iалашонаш (цхьаьна кхочушдаран декхаршкахь дакьалацар тидаме оьцуш индивидуале) хьехархочо йалийнчу план хIотторан кепан буха тIехь стандартан хьолехь, йукъара гIулчаш а, хенаш а дIасайекъар;

— цхьаьна болх баран Iалашо тIелаца, и кхочушйарехь дан дезарг цхьаьна вовшахтоха: ролаш дIасайекъа, цхьаьна беш болчу белхан процесс а, жамI а дийцаре дан;

— куьйгалла дан, тIедиллар кхочушдан, ладогIа, хIоьттина хьал ша листа кийча хилар;

— шен белхан дакьа жобпалле кхочушдан;

— йукъарчу жамIе ша диллинчу декъан мах хадон;

— схьаделлачу масалшна тIе а тийжаш, цхьаьна вовшахтоьхна проектийн тIедахкарш кхочушдан.

Йуьхьанцарчу школехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочун кхоллало **регулятивни** дешаран дараш.

Шен низам хилар:

— жамI хилийтархьама дешаран декхарш кхочушдарехь шен гIуллакхийн план хIоттон;

— ша билгалдинчу кхочушдарийн рогIалла хIоттон.

Шаталлар:

— дешаран гIуллакхан кхиаман/эшаман бахьанаш билгалдан;

— кьамелан гIалаташ а, текстан анализ йарца доьзна гIалаташ а дIадахархьама шен дешаран кхочушдарш нисдан;

— текстийн анализ йарехь хIоттинйчу декхарца жамI дуста;

— тексташца болх бечу хенахь далийтина гIалат карон;

— шен а, шеца цхьаьна доьшучеран а кхочушдарийн жамIаш дуста, схьайеллачу критеришца церан богIу мах хадон.

ПРЕДМЕТАН ЖАМИАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предмет деа

шарахь Iаморо кхочушдан дан деза:

Iамочу маттахь йолчу литературин Россин Федерацин цхьаьйолчу культурин шораллехь а, Россин Федерацин халкъийн литератураш йукъахь а, в сохранении и передаче от поколения к поколению историко-культурин, обздангаллин, эстетекин мехаллаш Iалашйарехь а, цхьана тIаьхьенера вукху тIаьхьене йаларехь а йолчу меттигах а, ролах а кхетар:

- Исбаьхьаллин литература искусствон (дешан искусствон) цхьа башха дакъа санна, тIелаца;

- Дешан кхоллараллин говзарш искусствон кхечу кепашца (суртдиллар, музыка, суртдаккхар, кино) цхьаьнайуста;

- Тайп-тайпанчу къаьмнийн литератураша вовшашца цхьаьна болх барх а, вовшашна тIелаткъам барх а, Россин Федерацин субъектан культурин а, гIиллакх-обздангаллин а, эстетикин а йуьхь кхолларехь къоман фольклоро а, исбаьхьаллин литературо а лоцучу декъах йуьхьанцара хьежам (хаарш) хила;

- Россин Федарийн къаьмнийн а, дуьненан къаьмнийн а исбаьхьаллин говзарш йустучу хенахь йукъара дерг а, башха дерг а карон;

1) МаьIна даран йешар карадерзор а, литературин теорин коьртачу элементийн маьIнех а, ойланех а кхетар:

- МаьIна даран хезаш йешаран техника карайерзор (дешаран тайп-тайпана декхарш а, киншкица хьан-сан хиларан хьогамах садузоран а Iалашонца тайп-тайпанчу кепийн, жанрийн, тIехьажорийн текстийн маьIнех кхета а, тIелаца а, маьIна дан а тар луш долу нийса шера йешар, йешар ладогIархоша кхеташ тIелацар);

- МаьIна даран дагахь йешаран техника карайерзор (йешначун маьIнех а, чулацамах а кхетар, хаамийн мах хадор, текстан маьIна нийсад даран а, и тIелацаран а кхачаме хиларна тIехь тергам латтор);

- Фольклоран говзарийн кегий жанраш вовшаш къаьстон (фольклоран кегий жанраш, туьйранаш, легендаш, мифаш);

- Шен къоман фольклоран говзарийн коьртачу маьIнех а, тIехьажорах а кхета (хахэхетар дан, Iамон, ловзарехь пайдаэца), шен къоман (кхечу къаьмнийн) туьйранийн, хIетал-металийн, кицанийн, аганан иллийн масалш далон;

- Гергарчу меттанийн фольклоран говзарш вовшашца йуста (тема, коьрта тема, турпалхой);

- Говзаран цIе цуьнан темица (Iаламах, историх, берех, диканах, волах) цхьаьнайалон (йуста);

- Шен къоман (кхечу къаьмнийн) берийн литературин исбаьхьаллин йоца жанраш вовшеш къаьстон – байт, дийцар, басня;

- йешначу литературин говзаран анализ йан: тема, коьрта Iалашо, хиламийн рогаIалла, исбаьхьаллин вастийн гIирсаш билгалбан;

- текстан чулацамехула хаттаршна жобпаш дала;

- текстехь ненан меттан суртхIотторна а, вастийн а гIирсаш карон (эпитеташ, дустарш, олицетворениш);

2) тестехь беллачу хаамах кхетарна а, тIелацарна а Iамор, дешархойн йешаран а, эстетикин а чам кхоллар:

- тайп-тайпана (исбаьхьаллин, Iилманан, куьйгаллин) тексташ йешаран Iалашо билгалйан;

- йешаран хьагам йухатоха (кхочушбан), хаамаш карон, хаарийн гуо шорбан;
- Iаморан а, практикин а декхарш кхочушдархьама, йешаран тайп-тайпана кепаш (довзаран, талларан, къастийна, лахаран) карон;
- Текстана хаттарш хIиттон, и схьайийцаран а, изложени йазйаран а план хIоттон;
- Шаьш йеша лаам гайтар, авторан цIарна, говзаран жанрана, киншкина йолчу иллюстрацина тIе а тийжаш, шайн йешаран сатийсар билгалдар;
- Фольклоран говзарш ролашца йеша, уьш драме йерзорехь дакъалаца;
- Нийсархошца долчу литературин темина дийцаре даршкахь дакъалаца, шайн хьежамийн бух балон;
- фольклоран материала тIехь тIехь кхоллараллин белхан кхочушбан (туьйранан чаккхе, хIетал-метал кхоллар, дакъалоцуш верг (турпалхо) хийца а хуьйцуш, схьайийцар).

Предметан жамIаш дешаран шерашца

1-чу классехь дешар **чекхдолучу хенахь** дешархочунна **Iемар ду:**

- ша а, дуьне а, къоман истори а, культура а йовзарехь нохчийн литературин мехаллех кхета;
- нохчийн литературин говзарийн маIна даран цхьайолу корматалла карайерза;
- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехь пайдаэца: ладоьгIна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца;
- дешан маьIнех совнаха хаамаш бовзархьама Iаматан дошамах пайдаэца;
- шайн харжамца байтийн говзарш дагахь йийца.

«Къамелан а, йешаран а гIуллакхан кепаш» дакъа:

аудировани,
хезаш а, дагахь а йешар,
текстан тайп-тайпанчу кепашца болх,
библиографин культура,
исбаьхьаллин говзаран текстаца болх,
къамелан культура.

Дешархошна Iемар ду:

- йешаран индивидуале болар тидаме а оьцуш, дешдакъошца а, дийнна дешнаш а шера деша;
- лерсица тIелаьцна йолчу йолчу, ткъа иштта классехь йешначу а говзарийн чулацамах кхета, царна тIехь маьIнин коьрта дакъош билгалдаха;
- йешначун маьIнех а кхеташ, текстехь билгалийна меттигаш дагахь йеша;
- тайп-тайпанчу авторийн 3–4 байт дагахь йийца;

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу белхан процессехь Iама таро хир йу:

- киншки тIехь «Чулацам» йа «Корта» агIо карон; «Чулацамна» тIе а тийжаш, киншки тIехь оьшу говзар карон;
- говзаран текстехула хаттарш дан а, текстах пайда а оьцуш, жоьпаш дала а.

«Литературоведенина йукъадалор» дакъа: байташкахь йазийнчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дI.), говзарийн башхаллаш вовшах къастор (халкъан а, авторан а туьйра, и. кх. дI.), литературин приемаш йовзар (дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дI.).

Дешархошна Iемар ду

- прозехь йазийна говзар байтах къастон;
- фольклоран кегий жанраш къастон: хIетал-метал, дагардар, чехкаалар;
- текстехь исбаьхьаллин сурткъагоран гIирсаш (йух-йуха алар; дешнийн хьастаран-жимдаран кеп, айдаран а, хаттаран а хьаьркаш, рифмаш) карон;

Дешархойн таро хир йу Iама:

- туьйранин сюжетан-композицин башхаллаш къастон;
- литературин а, фольклоран а жанраш йукъара дозанаш лелаш хилар карон (забара йукъа тIехтоман байташ йогIу; аганан илли йукъа — кхайкхаргаш; дийцара йукъа — туьйра, и кх. дI.)

«Дешархойн кхоллараллин гIуллакхан элементаш» дакъа: ролашца йешар, инсценировка, драматизаци, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаьш тексташ кхоллар.

Дешархошна Iемар ду:

- йешначун чулацамах кхета; текстан башхаллаца догIуш ма-хиллара оьшуш долу болар а, соцунгIаш а, азайдар а кхета а кхеташ, харжа;
- исбаьхьаллин говзар (цуьнан фрагмент) ролашца а, кар-кара луш а йеша;
- иллюстрацишка хьовса а, текстан цхьаьнайогIучу фрагментаца йа коьртачу ойланца (синхаамца, сагатдарца) уьш йуста а;

Дешархойн таро хир йу Iама:

- фольклоран кегий жанраш (хIетал-метал, дагардар, аганан илли) практикехь карайерзон а, суртхIотторан гIирсийн (йиш-маIаш, уьшарш, интонаци) гIоьнца церан инсценировка йан а;
- билгалчу тексташна йогIу иллюстрациш карон, тексташ а, иллюстрациш а вовшашца йуста.

Йукъарчу дешаран дарийн декъехь дешархошна Iемар ду:

- дешаран Iаматах паргIат пайдаэца, аьлча а, биллабийн билгалонийн мотт беша; агIонехь билгалдаьхна могIанаш а, дешнаш а сихха карон; оьшу иллюстраци карон;
- хаамийн шина хьостанца (дешаран Iаматца а, ша болх бан леринчу тептарца а; дешаран Iаматца а, хрестоматица а) болх бан, аьлча а, Iаматан а, белхан тептаран а, хрестоматин а билламан билгалонаш дуьхь-дуьхьал хIиттон; ша болх бан леринчу тептаран а, хрестоматин а оьшу дакъош карон.

Коммуникативни дешаран дарашкахь дешархошна Iемар ду:

- а) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:
- парти тIехь цхьаьна волчу лулахочуьнца болх бан, вовшашна йукъахь болх бекъа, шен болх кхочушбан а, вовшаша бина болх талла;
- кар-кара луш болх бан;
- б) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:
- шина хьежамна а, шина агIонна а йукъара башхаллаш ган;

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процессехь Iама таро хир йу:

- хаттаршна жобпаш тайп-тайпанчу кепехь дала мегаш хиларх кхета;
- ша тIетовш волу жоп тIечIагIдархьама тексте кховда.

2-чу классехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочунна Iемар ду:

- йешначун оьздангаллин чулацамах кхета, турпалхойн леларш оьздангаллин барамашца дуста;

- метофорийн, олицетворенийн, эпитетийн кьоман шатайпаналлех кхета а, текстехь исбаьхьаллин сурткъагоран и гIирсаш ган а;

- нохчийн литературин говзарш йешаран процессехь йешаран хаарш шардар: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, дешаран а текстийн маьIна даран приемех кхета;

- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехь пайдаэца: ладоьгIна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца, текста на тIе а тийжаш, шена хетарг тIечIагIдан;

- шен йешаран гуо шорбан;

- йешначу а, ладоьгIначу а говзарех хетарг искусствон кхечу кепех хиллачу синIаткъамца дуста.

«Къамелан а, йешаран а гIуллакхан кепаш» дакъа:

аудировани,

хезаш а, дагахь а йешар,

текстан тайп-тайпанчу кепашца болх,

библиографин культура,

исбаьхьаллин говзаран текстаца болх,

къамелан культура.

Дешархошна Iемар ду:

- дийнна дешнаш хезаш деша, индивидуале таронашка хьаьжжина, йешаран чехкалла жим-жимма алсам а йоккхуш;

- довзаран а, бIаьргтохаран а, хаьржинчу а, талламан а йешаран процессехь дагахь йеша;

- доцца монологан алар хIоттон: хьехархочун хаттарна доцца а, даьржина а жоп;

- шеца къамел дечуьнга ладоьгIа (хьехархочуьнга а, классехь цхьаьна доьшучаьрга а): цхьамма делла жоп тIаьххье ца дала, кхечо делла жоп керлачу чулацамца тIедуза;

- нохчийн литературин 2–3 классикан цIе йаккха,

- кхузаманан 2–3 йаздархочун (поэтан) цIе йаккха;

- говзариин цIерш йаха а, церан чулацам боцца схьабийца а;

- дукхавезачу авторнан говзариин цIерш йаха а, церан чулацам боцца схьабийца а;

- говзаран тема а, коьрта маьIна а билгалдан (хьехархочун гIоьнца);

- говзариин турпалхойн амалийн (церан цIерш, портреташ, къамел) а, церан лелариин а мах хадон а, характеристика йала а;

- Дешнийн маьIнех кхетархьама МаьIнийн дошамах пайдаэца.

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процессехь Iама таро хир йу:

- хьехархочо йоьшуш йолу текст Iалашонна тIехьажийна тIелацаран буха тIехь аудированин корматалла кхиор;

- йешначун чулацамах болу шен хьежам барта бовзийта;

- тайп-тайпанчу авторийн 6–8 байт дагахь схьайийца (харжамца);

- жимачу бараман текст йуха схьайийца;

- ишколин билблиотекехь киншкаш а, берийн муьран журналаш а хоржучу хенахь мужалтан чулацамах а, ткьа иштта «Чулацам» йа «Корта» агIонах а пайдаэца;

- дарсашкахь бечу балха йукьа хрестоматин а, ткьа иштта цIерчу а, школин а библиотекийн киншкара тексташ йалон;

- говзаран текста на хаттарш дан а, хаттаршна жопаш дала а.

«Литературоведенина йукьадалор» дакъа: байташкахь йазийнчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дI.), говзариин башхаллаш вовшах къастор (халкъан а, авторан а туьйра, и. кх. дI.), литературин приемаш йовзар (дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дI.).

Дешархошна Iемар ду:

- дийнатех лаьцна а, инзаре-тамашийна а туьйранаш вовшех къастон;
- инзаре-тамашийначу туьйранан башхаллаш къастон;
- дийцар а, туьйра а вовшех къастон;
- говзарехь литературин меттан суртхIотторан вастийн гIирсаш карон (дустар, олицетворени, гипербола (хIума дестор олу вай), контраст; фигураш: йух-йуха алар).

Дешархойн Iама таро хир йу:

- авторийн берийн поэзехь фольклоран жанрийн башхаллаш карон: туьйранан, дагардаран, чехкааларан, аганан иллин сюжетни-композицин башхаллаш;
- литературин а, фольклоран а жанраш йукъара дозанаш лелаш хилар карон (дийцара йукъахь туьйранан элементаш хила йиш йу, инзаре-тамашийначу туьйранехь – дийнатех лаьцначу туьйранан башхаллаш, и. кх. дI.);
- дуьнене поэтически хьежам хиларан башхалла стенца йу кхета;
- дуьнене поэтически хьежам байташкахь гайтина ца Iаш, прозехь а гойтуш хилар гучудала.

«Дешархойн кхоллараллин гIуллакхан элементаш» дакъа: ролашца йешар, инсценировка, драматизаци, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаьш тексташ кхоллар.

Дешархошна Iемар ду:

- йешначун чулацамах кхета;
- текстан башхаллаца догIуш ма-хиллара оьшуш долу болар а, соцунгIаш а, азъайдар а кхета а кхета, харжа;
- исбаьхьаллин говзарш ролашца а, кар-кара луш а йеша;
- программехь билгалйина исбаьхьаллин говзарш лерсица синхааме тIеэца.

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процессехь Iама таро хир йу:

- поэзин а, прозин говзарш къегина (къаьсташ) йеша;
- Iамат тIерачу иллюстрацишка хьовса а, исбаьхьаллин тексташца уьш йуста а;
- шайна хетарг а, тидам бинарг а барта довзийта.

Довзаран йукъарчу дешаран дарашкахь дешархошна Iемар ду:

- дешаран Iаматах паргIат пайдаэца: биллакийн билгалонийн мотт бешалур бу (маттах кхетар бу); «Чулацам» а, «Корта» а агIонашца оьшу текст карон а;
- текстан билгалйаьккхина фрагмент, агIонехь билгалдаьхна могIанаш а, дешнаш а сихха карон;
- хаамийн масех хьостанца (дешаран Iаматца, ша бечу белхан тептарца, хрестоматица; дешаран Iаматца а, дешаран дошамашца а; тексташца а, тексташна иллюстрацишца а) болх бан.

Коммуникативни дешаран дарашкахь дешархошна Iемар ду

- а) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:
 - парти тIехь цхьаьна волчу лулахочуьнца болх бан, вовшашна йукъахь болх бекъа, шен болх кхочушбан а, вовшаша бина болх талла;
 - кар-кара луш болх бан;
 - б) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:
 - шина хьежамна а, шина агIонна а йукъара башхаллаш ган, ша тIетовжаран бух а балош, цхьаьхIолу агIо йалон а;
 - текстехь турпалхоша бовзийтина хьежамаш карон (лаха).
- Талларан а, шаталларан а дешаран дарашкахь дешархочун Iама таро хир йу:**
- схьабовзийтина хьежам тесктерчу могIанашца тIечIагIбан;
 - тайп-тайпанчу хьежамийн тайп-тайпана баххаш хилар кхета.

3-чу классехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочунна Iемар ду:

- нохчийн литературин говзарш Iаморан буха тIехь нохчийн

меттан хъасене-эстетикин таронех кхета;

- ненан меттан литературех къоман эхь-бехк а, ламасташ лардаран а, схъакховдоран а къоман-культурин гIирс санна мехаллех кхетар;

- турпалхойн леларийн ьздангаллин мах хадон а, цуьнан бух балон а;

- нохчийн литературин говзарш йешаран процесехь йешаран корматталла шарйан: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, Илманан а, дешаран а текстийн анализ йаран а, маьIна даран а зеделларг хила;

- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехь пайдаэца: ладоьгIна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца, текстана тIе а тийжаш, шена хетарг тIечIагIдан; йешначу йа ладоьгIначу текстан кепе хъаьжжина, и схъайийца (йерриге йа йоцца), дакъалоцучу турпалхойн цIарах литаретуриг говзар схъайийца;

- текстах кхетархъама а, кхин совнаха хаамаш бовзархъама а куьйгаллин хьостанех пайдаэца.

- **«Къамелан а, йешаран а гIуллакхан кепаш» дакъа:**

аудировани,

хезаш а, дагахь а йешар,

текстан тайп-тайпанчу кепашца болх,

библиографин культура,

исбаьхьаллин говзаран текстаца болх,

къамелан культура.

Дешархошна Iемар ду:

- йешаран индивидуале болар тидаме а ьцуш, нийса а, къаьсташ а дийнна дешнаш хезаш деша;

- хьалха довзаран йешарехь а, йуха бIаьртохаран йешарехь а, харжаман а, йуха талларан йешарехь а дагахь йешар;

- Iамочу говзарийн авторийн – йаздархойн а, поэтийн а цIерш йаха, церан говзарийн цIерш йаха а, классехь йешначу текстийн чулацам боцца схъабийца а;

- дукха везачу литературин турпалхочух дийца;

- турпалхочуьнга йолу авторна ойла билгалйан;

- говзарийн турпалхойн мах хадон; тайп-тайпанчу говзарийн турпалхойн амалш вовшашца йуста;

- тайп-тайпанчу авторийн 6–8 байт дагахь йеша (харжамца);

- элементашца киншка йовза (автор, цIе, «Чулацам» агIо, иллюстрациш).

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхъаьна бечу, тобанца йа массара цхъаьна бечу белхан процесехь Iама таро хир йу:

- шаьш киншка харжа а, цуьнан элементашца киншкин чулацам бовза а;

- билгалйина киншкаш шаьш йеша;

- йешначу говзарийн турпалхойх мах хадоран ойла йовзийта;

- дошамашца шаьш болх бан.

«Литературоведенина йукъадалор» дакъа: байташкахь йазйинчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дI.), говзарийн башхаллаш вовшаш къастор (туьйра а, дийцар а; дийнатех туьйра а, инзаре-тамашийна туьйра а, и. кх.дI.), литературин приемаш йовзар (дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дI.).

Дешархошна Iемар ду:

- дийнатех лаьцна, инзаре-тамашийна, Iер-дахаран хьокъехь долу туьйранаш вовшеш къастон;

- дийцар а, туьйра а вовшеш къастон;

- авторийн литературехь исбаъхьаллин вастийн ġирсаш карон а, вовших къастон а (приемаш: дустар, олицетворени, гипербола (хIума дестор олу вай), контраст; фигураш: йух-йуха алар).

Дешархойн таро хир йу Iама:

- дийнатех лаъцначу туьйранан кхиарх кхета;

- дуьненан тайп-тайпанчу халкъийн туьйранашкахь «лелаш йолу» сюжеташ («лелаш долу туьйранин дийцарш») карон.

«Дешархойн кхоллараллин ġуллакхан элементарш» дакъа: ролашца йешар, инсценировка, драматизаци, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаьш тексташ кхоллар.

Дешархошна Iемар ду:

- йешначун чулацамах кхета; йешаран башхаллашца йогIуш йолу соцунġа йан, азъайдар а, йешаран болар а харжа;

- программица билгалыйна йолу исбаъхьаллин говзарш лерсица тIелаца а, шайна хетарг барта схъадийца а;

- литературин текстан а, суртдилларн а, музыкин а говзариин маьIна дан, (гиначух, йешначух, хезначух шайн ойла а, синхаамаш а бовзийта);

- литературин текстийн диалогийн йаккхийчу фрагментийн инсценировкашкахь (ролашца ловзорехь) дакъалаца.

Дешархошна шаьш бечу, шимма цхъаьна бечу, тобанца йа массара цхъаьна бечу белхан процессехь Iама таро хир йу:

- байтийн а, прозин а текст хезаш йеша;

- Iамат тIерачу иллюстрацишка хьовса, музыкин говзаршка ладоġа, исбаъхьаллин тексташца а, суртдилларан говзаршца а царна тIехь гайтинчу ойланийн, синхаамийн, сагатдариин хьежамца уьш йуста;

- барта а, йозанца а (аларца а/йа йоцчачу сочиненица) литературин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш йийцаре йечу хенахь шайн хилла ойланаш а, тидамаш а бовзийта.

Довзаран дешаран дарийн декъехь дешархошна Iемар ду

- дешаран дошамийн корпусах парġлат пайдаэца, оьшу йолу дошаман статья сихха карон;

- дешаран Iаматах парġлат пайдаэца: биллабийн билгалонийн мотт бешалур бу (маттах кхетар бу); «Чулацам» а, «Корта» а агIонашца оьшу текст карон а;

- текстаца болх бан: цуьнан тема а, коьрта ойла (идея, сагатдар) а, дахаран тайп-тайпана агIонаш (хьежам, дIахIоттамаш, кхетаман латтам) а къастон;

- хаамийн масех хьостанца (дешаран Iаматца, ша бечу белхан тептарца, хрестоматица; дешаран Iаматца а, дешаран дошамашца а; дешаран Iаматца а, хаамийн тIетоьхначу хьостанашца а (дешаран кхечу гуларшца, библиотекин киншкашца, Интернетерчу хаамашца); тексташца а, тексташна иллюстрацишца а болх бан.

Дешархойн Iама таро хир йу:

- гуларш хIитторан алгоритм карайерзон: монографийн, жанрийн а, тематически а (шаьш терминаш – гуларийн къастамаш – лелош).

Коммуникативни дешаран дарашкахь дешархошна Iемар ду:

а) цхъаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:

- парти тIехь цхъаьна волчу лулахочуьнца болх бан, жимачу тобанехь, йоккхачу тобанехь: вовшашна йукъахь болх а, ролаш а йекъа, шен болх кхочушбан а, йукъарчу балха йукъа и дIатарбан а;

б) зIе хиларан гурашкахь хьасене хилар санна:

- схъабовзийтинчу хьежамийн а, агIонийн башхаллийн бухе дилларх кхета а, царх цхъахдолчунна тIетан а, йа шен хьежам дIабовзийта а хаа.

Цхъана къепене дерзийнчу дешаран кхочушдарийн декъехъ дешна волучунна Йемар ду:

- ша-шен тидам бан а, болх дIабахъарна а, кхочушхиллачу жамIана а тIехъ тидам бан а.

4-чу классехъ дешар чекхдолучу хенахъ дешархочунна Йемар ду:

- амал кхиарехъ а, шен культура билгалйаларехъ а нохчийн литературин мехаллех кхета;
- исбаъхъаллин текстан турпалхойн позицеш билгалйан, исбаъхъаллин текстан авторан позицеш билгалйан;
- нохчийн литературин говзарш йешаран процессехъ йешаран говзалла лакхайаккха: хезаш а, дагахъ а йеша, исбаъхъаллин а, Илманан а, дешаран а текстийн маъIна даран а, анализан а, хийцаран а коърта кепаш карайерза а;
- къамел шардархъама нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух пайдаэца: ладоьгIна/йешна текст йийцаре йарехъ дакъа, цу текстана тIе а тийжаш, шена хетарг тIеçIагдIан а, бух балон а; йешначун йа ладоьгIначун чулацам текстан кепе хъаъжжина, схъайийцаран (йерриге йа йоцца) кепехъ бовзийта; йешначу говзарийн буха тIехъ барта дийцар хIоттон, хъасене хиларан декхарш тидаме а оьцуш (тайп-тайпанчу ладогIархошна);
- оьшуш йолу литература ша харжа, шен йешаран гуо кхолла а, шорбан а;
- текстах кхетархъама а, кхин сов хаамаш бовзархъама а куьйгаллин хъостанех пайдаэца.

«Къамелан а, йешаран а гIуллакхан кепаш» дакъа: аудировани, хезаш а, дагахъ а йешар, текстан тайп-тайпанчу кепашца болх бар, библиографически культура, исбаъхъаллин говзаран текстаца болх бар, къамелан тIекаренан культура.

Дешна волучунна хуур ду:

- довзаран а, бIаьргтохаран а, хаьржинчу а, талламан а йешаран процессехъ дагахъ йеша;
- говзаран тема а, коърта оила а билгалйан; текст маъIнийн дакъошка йекъа, текстан план хIоттон а, йухасхъайийцарехъ цунах пайдаэца а; текст йоцца а, ма-йарра а йухайийца;
- классехъ Iамийнчу литературин коъртачу говзарийн чулацам бовзийта а, церан авторш а, цIерш а билгалйан а;
- «СтелаIад» цIе йолчу берийн журналан коърта чулацам бийца (рубрикийн тIегIанехъ);
- говзарийн турпалхойн амалийн мах хадон; цхъана а, тайп-тайпанчу а говзарийн турпалхойн амалш вовшашца йуста; авторна турплахочуьнга болу хъежам билгалбан;
- байтин говзарш йа цу йукъара кийсакаш (харжамца) дагахъ йеша, йешаран хотIах лаьцна классерчара олург паргIат тIелаца;
- литературин говзарх йа турпалхочух ша аьллачунна бух балор, говзара йуккьерчу фрагменташца йа къаьстинчу могIанашца и тIеçIагдIан;
- элементашца киншка йовза (автор, цIе, титульни агIо, «Чулацам» агIо, аннотаци, иллюстрациш);
- къаьстинчу говзарна а, говзарийн гуларна а аннотаци хIоттон;
- тайп-тайпан декхарш кхочушдаран Iалашонца библиотекехъ ша киншка харжа (магийнчу спискаца йешар; билггалчу темина барта хаам кечбар);
- йешначу говзарийн турпалхойн мах хадор довзийта, классерчарна хетарг гIиллакхехъ тIелаца;
- хааман тайп-тайпанчу хъостанашца ша болх бан (дошамаш а, тайп-тайпана справочникаш а йукъалоцуш).

«Литературоведина йукъавигар» дакъа: рифмийн кепаш къастор, халкъан кхоллараллин а, авторийн литературин а говзарийн жанрийн башхаллаш къастор, текстехь литературин приемаш (дустар, олицетворени, контраст, гипербола, и. кх. дІ.) йовзар а, царах пайдаэцаран бахъанех кхетар а.

Дешна волучунна Іемар ду:

- исбаьхьаллин культурин кхиаран коьрта некъ ган: халкъан кхолларалли тІера авторийн кепашка кхаччалц;
- халкъан говзарш авторийнчарах къастон;
- авторийн литературехь исбаьхьаллин вастийн гІирсаш карон а, вовшах къастон (дустар, олицетворени, гипербола («даздар» олу), контраст, йух-йуха алар, рифмин тайп-тайпана кепаш) а.

Дешна волучун ша бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процессехь Іама таро хир йу:

- дуьненан халкъийн, нохчийн а, оьрсийн а туьйранашкахь мифашкахула дуьне дуьне довзаран башхаллаш;
- байтан маънин а, поэта хаьржинчу байт кхолларан кепан а зІе карон (классикин а, кхузаманан а поэзин масалш тІехь);
- исбаьхьаллин говзар кхолларехь йаздархочун (поэтан, художникан) кхоллараллин биографин ролах кхета;
- исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепашна (литературин, музыкин, суртдилларан) йукъайогІу говзарш церан тематически цхьаьнайарца йуьстина ца Іаш, церан авторийн дуьнене хьежаман буха тІехь (говзарехь гайтина йолу ойланаш) а йуста йиш йолуш хилар.

«Дешархойн кхоллараллин гІуллакхан элементаш» дакъа: ролашца йешар, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаьш тексташ кхоллар (йазйар).

Дешна волучун шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процессехь Іама таро хир йу:

- байтийн а, прозин а текст хезаш йеша;
- классерчаьрца литературин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш царна тІехь гайтинчу ойланийн, синхаамийн, сагатдарийн хьежамца йийцаре йар;
- барта а, йозанца а (аларца а/йа йоцпачу сочиненица) литературин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш йийцаре йечу хенахь шайн хилла ойланаш а, тидамаш а бовзийта.

Довзаран дешаран дарийн декъехь дешна волучунна Іемар ду:

- текстаца паргІат болх бан: талла билгалйинчу аспектах хаамаш билгалбан хаа, билгалйина аспект сацон; талламан аспект сихха хийца хаа;
- карарчу дешаран киншки тІехь а, коплектан кхечу киншкахь тІехь а паргІат хІума лаха; дешаран дошаман корпусех пайдаэца, школин библиотекин фондехь лаха; оьшу хаамаш лаха а, дешаран тайп-тайпанчу Іалашонашкахь цунах пайдаэца а;
- хаамийн тайп-тайпанчу хьостанашца паргІат болх бан (текстан кепехь, суртдилларан а музыкин говзаллехь санна схьагайтинчу).

Коммуникативни дешаран дарашкахь дешна волучунна Іемар ду:

- а) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:
 - дешаран кооперацин тайп-тайпанчу кепаш (шимма цхьаьна бен болх, жимачу тобанехь болх, йоккхачу тобанехь болх) а, социалан тайп-тайпана ролаш (дІахьошверг а, кхочушдийриг а) а;
- б) зІе хиларан гурашкахь хьасене хилар санна:
 - схьабовзийтинчу хьежамийн а, агІонийн башхаллийн бухе дилларх кхета а, царах цхьаьхдолчунна тІетан а, йа шен хьежам дІабовзийта а хаа.

Цхьана кьепене дерзийнчу дешаран кхочушдарийн декъехь дешна волучунна Іемар ду:

- ша-шен тидам бан а, болх дІабахьарна а, кхочушхиллачу жамІана а тІехь тидам бан а.

Амал кхиаран дешаран кхочушдарийн декъехь дешна ваьллачун Іама таро хир йу:

- шен леларан культура а, дуьненах кхетар а кхолладаралехь литературин йешаран мехаллах кхета;

- шен оздангаллин-этически кылба цхана хорша дерзон (говзарийн анализ йаран новкъахь а, церан хьокъехь кьамел дечохь а эхь-бехкан мах хадон а, харжам бан а зеделарг гулдан).

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

1 КЛАСС (66 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цIераш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Разделан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
1.1.	Къамел кхиор Пачхьалкахан а, къоман а билгалонаш (шатлакхан илли, хIост). Беснаш. Светофор. Ишколехь. Iаламан дуьне (цIера дийнаташ а, акхарой а, олхазарш, сагалматаш, олхазарш, дитташ, хасстоьмаш, стоьмаш). КIиранан денош. Байташ, дагардарш, нохчийн абатан элпех хIетал-металш	8	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		8	0	0	
2.1.	Йеша Iамор Дешдакъошца йешарна тIера жим-жимма довлуш дийнна дешнаш шера а, кхеташ а деша хаарна тIедовлар (текстах кхета таро лучу йешаран индивидуальни боларца догIуш йешаран чехкалла (масалла). Йешаран орфоэпически барамаш ларбар.	49	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Кепана а, тайпанна а цхъатера йоцучу текстийн мабIнийн башхаллаш аз айдеш хийцарца схъагайтар.				
Дерриг:		49	0	0	
3.1.	<p>Дикачу адаман гIуллакхаш. Деза дешнаш. Дийца,муьлхачу басахь хуьлу хIуманаш. Вайн Даймохк. Соьлжа-ГIала Вайн турпалхой: Кадыров Ахьмад-Хьаьжа Нурадилов Ханпаша. Вайн йаздархой: Айдамиров Абузар. Гайсултанов Iумар. Махмаев Жамалди. Ж.Махмаев «ДоттагIалла»,«Къоман хазна», «Дей,буьйсий»,«Дайна де»,«Бераш вайн хинйолу тIаьхье ю..», «Дуьло,бераш,делий вай» I-Хь Хатуев «Зингат» I.Демеев «Малонче» С.Эдилов «ГIан», «Беркат»</p> <p>«Даймохк» бохучу дашах кхетам хир бу. Даймохк безар а, ларбар а, Iалашбар а хIун ду хуур ду.</p> <p>Пачхье хIун йу хуур ду. Нохчийн Республикин коьртачу гIалин – Соьлжа-ГIалин – це йевзар йу. Соьлжа-ГIалин йоцца истори йевзар йу. ДIадаханчу шерийн турпалхойх а, кхузаманан турпалхочух шен дахарх нохчийн къоман дуьхьа</p>	9	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	<p>дІаделлачу Кадыров Ахьмад-Хьаьжех а хаарш хир ду. Текстан хиламийн анализ йан а, адамийн Даймехкан дуьхьа леларех а, шайн дуьхьа леларх а кхета Іемар бу.</p> <p>«ДоттаІалла», «беркат», «дикалла», «кьинхьегам безар», «Гиллакх» боху кхетамаш а бевзар бу, адаман дахарехь церан мехаллех а хкетар бу.</p> <p>КхидІа хьур ду хаарш шардар: ойла а йеш, кхета а кхеташ, йешар, йешначу говзарийн турпалхойн леларийн анализ йан; кьаьсташ а, кхеташ а дийнна дешнаш дешар.</p>				
Дерриг:		9	0	0	
Программица сахьтийн барам		66	0	0	

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

2 КЛАСС (68 сахьт)

№	Программин дакъойн а, темийн а цІераш	Сахьтийн барам	Электронни дешаран ресурс.
---	---------------------------------------	----------------	----------------------------

п/п		Разделан сахъташ	Таламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. «Даймехкан 1алам. Аьхке. Гуьйре»				
1.1.	Аьхке дагалацар. Ч1ерий дахар. Д. Кагерманов «Дог1а дар» Гуьйренан тидамаш. И. Демеев «Г1а». В. Бианки «Чан к1орнеш лийчор». Э.Мамакаев «Гуьйренан 1уьйре».	6	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Дакъа 2. «Г1иллакх-оьздангаллех лаьцна»				
2.1.	Денний, нанний дика хилар. В.Осеева «К1ентий». Э.Мамакаев «Нана». В.Осеева «Йоккха стаг» «Ц1ена хи» Ц1ена хила вай. Харц лийна 1у. Х1ума яар. Пайхамаро нийсонах лаьцна аьлларг. Хатуев. «Г1иллакх» Б.Дикаев «Берашка-сайн доттаг1шка». Талламан болх хьалхарчу чийрикна лерина.	8	1	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Дакъа 3. «Берийн дахар»				

3.1	<p>Ж. Махмаев «Маликатан доттаг1ий.»</p> <p>Т. Ахмадова «Нура».</p> <p>З. Муталибов «Дешархойн кыйсадаларш».</p> <p>1. Гайсултанов «Доллучун шен хан ю».</p> <p>П. Абубакарова «Дешнех ловза».</p>	5			<p>https://desharkho.ru/</p> <p>https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>
	Дакъа 4. «Вайн доттаг1ийн дийнаташ»				
4.1	<p>«Вайн доттаг1ийн дийнаташ»</p> <p>Х. Берсанов «Бексолтан алаша».</p> <p>Ж. Махмаев «Ши к1еза».</p> <p>Хь. Саракаев «Борзик».</p> <p>Э. Мамакаев «Тхан пису».</p> <p>Э.Мамакаев «Акхарой долчохъ»</p> <p>Ш. Макалов «Дехкий дийна муха дисира».</p> <p>А. Тапалаева «Массарна дерг-ловзар».</p> <p>Хь. Саракаев «Х1орш х1ун ю?».</p>	8		0	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>
	Дакъа 5. «Болх-доккха хазахетар»				
4.1.	<p>Талламан болх шолг1ачу чийрикна лерина</p> <p>З. Муталибов «Муълхха а болх ышуш бу»</p> <p>Ж.Махмаев «Маликат».</p> <p>1. Гайсултанов «Пхьола».</p> <p>Д. Кагерманов «Говзанчаш».</p> <p>Х.Ошаев «Ши накъост».</p> <p>Г. Балл «Цхъана меттехъ ца соцу мало».</p>	7	1	0	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>

	Дакъа 6. «1а»				
6.1	1.Мамакаев «1а», Э. Мамакаев «Керла шо». Туьйра «1аьнан обг1азло», Ж. Махмаев «Салазаш хахкар». Хь. Саракаев «Дарц». Д. Кагерманов «Г1ура – дада». Хь. Саракаев «Х1ара маца хуьлу?».	7			https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Дакъа7. «Вайн Даймохк»				
7.1	«Вайн Даймохк» Нефтах х1ун йоккху? 1. Кусаев «Сан Г1ала». Хиш. Вайн хиш чохь хуьлу ч1ерий. Ж. Махмаев «Машар».	4	1		https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
7.2	«Б1аьсте, б1аьсте йеьна кхечи!» Хь. Сатуев «Вайн бераш». Талламан болх кхоалг1ачу чийрикна лерина. Л. Н. Толстой «Б1аьсте». Хь. Саракаев «Х1ун ю иза?». 1.Гайсултанов «Б1аьста хьуьнхахь». Д. Кагерманов «Алкханчаш». В. Бианки «Пхьагал дитта т1ехь». «Муха дог1а деза синтар». Д.Кагерманов «Со а воьду». Н.Н. Носов «Хорсамех лаьцна» (2с.).	11	1		

	Дакъа 8. Нохчийн халкъа барта кхолларалла»				
8.1	Цицигий, дахкий. Кицанаш. Х1етал-металш. Чехкааларш. Дагардарш. Туьйра «Майра пхъагал». Туьйра «Цаьпцалгий, зингаттий». Туьйра «Газа-гуьзалггий, сира борззий», Туьйра «Зуй, пхъагаллий». Талламан болх доьалг1ачу чийрикна лерина. Туьйра «Борззий,цхьогаллий,ломмий»		12	1	
	Дакъа 8. Жам1даран таллар				
8.1	Контрольни болх /Тестировани/			4	
Дерриг:			68	4	
Программица сахътийн барам		68			

Нохчийн литературин тематикин планировани

3 класс

№п/п	Программин дакъойн а, темийн а ц1ераш.	Сахътийн барам	Электронни дешаран ресурс
------	--	----------------	---------------------------

		Декъан сахъта ш	Таллам ан белхаш	Кхолла раллин белхаш	
Дакъа 1. Даймехкан косташ.					
1.	А. Сулейманов «Даймахкана, вайн халкъана», «Ирс, ахъ х1ун до? Стенга добду?» Ш. Арсанукаев «Бешерийн къийсамехъ».	2			https://desharkho.ru/ www.urok95/ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2			
Дакъа 2. Аьхке а, гуьйре а.					
2.	Ш. Арсанукаев «Аьхкена 1уьйре». М. Сулаев «Дог1а деанчул т1аьхъа». Д. Кагерманов «Аьхке». З. Муталибов «Оха болх а бо, деша а доьшу». Ж. Махмаев «Мангалкомарш». Хь .Хасаев «Комаьрша хьун». Хь. Осмиев «Гуьйре». Х. Эдилов «Гуьйре». Хь. Хасаев «Гуьйре т1екхочуш». Д. Кагерманов «Г1арг1леш, «хабарш» а дуьйцуш». Э. Мамакаев «Гуьйрена 1суьрташ».	10	1		https://desharkho.ru/ www.urok95/ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		10	1		
Дакъа 3. Вайн Даймохк.					
3.	Вайн республика. Д. Кагерманов «Сан Кавказ». Ш. Рашидов «Даймахке безам».	2			https://desharkho.ru/ www.urok95/ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2			
Дакъа 4. 1алам лардар – иза Даймохк ларбар ду.					
4.	М. Пришвин «Сан Даймохк». Р. Ахматова «Эвлахъ». Хь. Хасаев «Бен». Хь. Саракаев «Асвадан адамалла». 1.	7			https://desharkho.ru/ www.urok95/ru

	Гайсултанов «Экскурси». Хь. Хасаев «Бохам».				https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		7			
Дакъа 5. Берийн дахар.					
5.	Хь. Саракаев «Тхойшинна эсий дажо лаба». Ж. Махмаев «Коран ангали». Гайсултанов «Яраг1и». Хь. Саракаев «Ж1ов, морзаххий, херх схьаобций». I. Чантиев «Стенна вара Мурад г1айг1ане». 3. Муталибов «Мустапан каранаш». Д. Кагерманов «Мазлаг1ехь». 1. Гайсултанов «Уггар мехалниг».	10	1		https://desharkho.ru/ www.urok95/ru
Дерриг:		10	1		
Дакъа 6. Даймохк вай кьинхьегамца хьестабо.					
6.	М. Сулаев «Лабттана гергахь ваьшна т1ера декхарш». Р. Нашхоев «Соьга йуха хабар дийцало». Ш. Арсанукаев «Сан йиша». Т. Закаев «Сох а хир ву г1ишлойархо». М. Ахмадов «Асарахь».	5			https://desharkho.ru/ www.urok95/ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		5			
Дакъа 7. 1а.					
7.	М. Сулаев «Лайн чимаш», «1а дулуш». Хь. Хасаев «Хьуьнхахь 1а». Ж. Махмаев «Ло деана». Д. Кагерманов «1аьнан хьаша». I. Мамакаев «1а». I. Гайсултанов «Цергков». Ш. Рашидов «1ай». Хь. Саракаев «Дуьххьарлера хьуьнар». Ш. Арсанукаев «1аьнан суьйре». I. Чантиев «1аьнан а, аьхкена хилла кьовсам».	11			https://desharkho.ru/ www.urok95/ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		11			
Дакъа 8. Б1аьсте йог1у, б1аьсте йог1у!					
8.	М. Сулаев «Б1аьстенца дека лаьттан зевне илли», «Б1аьсте». I. Гайсултанов «Б1аьсте т1ейог1уш». I. Мамакаев «Б1аьстенан юьхь». В. Саидов «Барх1алг1а март». Хь. Саракаев «Мамина совг1ат». Хь. Хасаев	12	1		https://desharkho.ru/ www.urok95/ru https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	«Хьуьнан акхарой б1аьста», «Зевне хьеший». Хь. Сатуев «Б1аьсте йог1у», «Б1аьстенан дог1а». I. Гайсултанов «1алам хаздан деза». Д. Кагерманов «Арахь».				
Дерриг:		12	1		
Дакъа 9. Халкъан барта кхолларалла.					
9.	Туйранаш, шира дийцарш. Бабин Ч1ирдиг. Ден весет. Бекхам. Тешам боцу лулахой.	5	1		https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		5	1		
10.	Контрольни болх /Тестирувани/	4			
Дерриг		4			
Программин сахътийн барам		68			

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

4 КЛАСС (68 сахът)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а ц1ераш	Сахътийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Декъан сахъташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
1.1	Хь. Хасаев. «Беркате аьхке 3. Сулейманова. «Аьхкенан сурт» 1.Мамакаев. «Дагалецамаш	7	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	З. Сулейманова. «Чеглардиг» М. Мамакаев. «Гуьйре» Хь. Хасаев. «Шийла 1уьйре» Ш. Окуев. «Гуьйре».				
Дерриг:		7	0	0	
2.1 .	Таймин Биболатан илли Эла Мусосттий, Адин Сурхой. Эла Мусосттий, Адин Сурхой. Астагла Тимар Астагла Тимар Гайсултанов. «Йуург ца хилча» Гайсултанов. «Йуург ца хилча» Талламан болх (хьалхарчу чийрикна лерина) П. Хатуева. «Кьонах хьанах олу?».	9	1	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	Вайн республика-Нохчийчоь В. Баширов. «Сан хьоме Нохчийчоь» Т. Ахмадова, 1. Алиев. «Декалахь сан илли» С. Яшуркаев. «Пасха» С. Яшуркаев. «Пасха» М. Ахмадов. « Нохчийн хиш»Арсанукаев Ш.	5			https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.3	Вайга туьйранаша кхойкху «Муьлха йоккха хилла?» Чантиев. «Хьекьал тоьлла» А. Дадуев. «Мара байна Салман» А. Дадуев. «Мара байна Салман» «Кьоблел хьекьал тоьлла». «Кьоблел хьекьал тоьлла». З. Джамалханов. « Хьекьал долу йо1 а кхиэлахо а» З. Джамалханов. « Хьекьал долу йо1 а кхиэлахо а»	16	1	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Талламан болх (шолг1ачу чийрикна лерина) 3. Джамалханов. «Хьекъал долу воккха стаг а, кьиза эла а » 3. Джамалханов. «Хьекъал долу воккха стаг а, кьиза эла а » Охх1ай Охх1ай Махана аьлла баркалла 1.Гайсултанов Дашо б1араш 1.ГайсултановДашо б1араш				
Дерриг:		30	2	0	
3.1 .	С. Бадиев «Со кхин хьуна декар дац. » С. Бадиев «Со кхин хьуна декар дац. » С. Бадиев «Дуьйлало» М.Мамакаев «Хьуьнхахь» 1.Мамакаев «Даймохк» 1.Гайсултанов. «Диканиг» 1.Гайсултанов. «Диканиг» 1.Гайсултанов «Цунна х1унда хаьа дерриг а?» 1.Гайсултанов «Цунна х1унда хаьа дерриг а?» Х.Эдилов «Ло дог1уш» Талламан болх (кхоалг1ачу чийрикна лерина)	11	1	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.2	Сийлахь-доккхачу зеран муьрехь Хь. Саракаев «Синтем боцу денош» Хь. Саракаев «Синтем боцу денош» 1.Зайнутдинов «К1ентан дуьхьа» 1.Зайнутдинов «К1ентан дуьхьа» 1.Ахмадов «Баьпкан йуьхк» 1.Ахмадов «Баьпкан йуьхк»	6			https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.3	Болх бе,халкъан дуьхьа ваха- 1.Гайсултанов «Йухаверза йиш яц»	14	1		https://desharkho.ru/

	1.Гайсултанов «Йухаверза йиш яц» Х.Берсанов. «Жима Зарет» 1.Гайсултанов.«Совглаташ» 1.Гайсултанов.«Совглаташ» 1.Гайсултанов «Чеглардиган бен» 1.Гайсултанов «Чеглардиган бен» С. Гацаев. «Эх1, хьо мерза илли » З.Джамалханов «8-г1а Март» Ш.Рашидов «Ахъа суна гечделахъ» Талламан болх (добалг1ачу чийрикна лерина) 1.Мамакаев»Б1абстенан 1уьйре» 3.Сулейманова «Зу халхайолу» 3.Сулейманова «Зу халхайолу»				https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		31	2	0	
8.1	Контролни болх /Тестиrovани/		4		
Дерриг:			4		
Программица сахътийн барам		68			

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

1 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхолла раллин белхаш		
Абатал хьалхара мур(къамел кхиор) 8 с.						
1.	Новкъахь.Шкоলেখь.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.	Ц1ера дийнаташ. З1акардаьхни.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.	Акха дийнаташ. Вайн махкара олхазарш.	1	0	0		https://ps95.ru/
4.	Сагалматаш. Акха стоьмаш	1	0	0		dikdosham/ru/
5.	Стоьмаш. Хасстоьмаш.	1	0	0		https://ps95.ru/
6.	Ахархойн г1ирсаш. Ялташ. 1алам.	1	0	0		dikdosham/ru/
7.	Дийнан раж.	1	0	0		https://ps95.ru/
8.	Сурсаташ	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Абатан мур (йеша 1амор) 49с.						
9	Аз а,элп а А,а.	1	0	0		dikdosham/ru/
10	Аз а,элп а У, у.	1	0	0		https://ps95.ru/
11	Аз а, элп а О.о	1	0	0		https://ps95.ru/
12	Аз а, элп а И.и	1	0	0		dikdosham/ru/
13	Аз а, элп а Л.л	1	0	0		https://

						ps95.ru/ dikdosham/ru/
14	Аз а, элп а М.м	1	0	0		https://ps95.ru/
15	Аз а, элп а. С, с	1	0	0		https:// ps95.ru/ dikdosham/ru/
16	Аз а, элп а. Р, р	1	1	0		https://ps95.ru/
17	Аз а, элп а. Х, х	1	0	0		dikdosham/ru/
18	Аз а, элп а. Б,б	1	0	0		https://ps95.ru/
19	Аз а, элп а Д, д	1	0	0		https://ps95.ru/
20	Аз а, элп а Е, е.	1	0	0		dikdosham/ru/
21	Аз а, элп а Н, н	1	0	0		https://ps95.ru/
22	Аз а, элп а Т, т.	1	0	0		https://ps95.ru/
23	Аз а, элп а В, в	1	0	0		dikdosham/ru/
24	Аз а, элп а З, з	1	0	0		https://ps95.ru/
25	Аз а, элп а Й, й	1	0	0		https://ps95.ru/
26	Аз а, элп а К, к.	1	0	0		https://ps95.ru/
27	Аз а, элп а П, п.	1	0	0		https://ps95.ru/
28	Аз а, элп а Э, э.	1	0	0		https://ps95.ru/
29	Аз а, элп а Ш, ш.	1	0	0		dikdosham/ru/
30	Аз а, элп а Ц, ц.	1	0	0		https://ps95.ru/
31	Аз а, элп а l.	1	0	0		https://ps95.ru/
32	Кlеда хьаьрк (ь)	1	0	0		https://ps95.ru/
33	Чlогlа хьаьрк(ь)	1	0	0		dikdosham/ru/
34	Аз а, элп а Хь, хь.	1	0	0		dikdosham/ru/
35	Аз а, элп а Кх, кх.	1	0	0		https://ps95.ru/
36	Аз а, элп а Къ, къ	1	0	0		https://ps95.ru/
37	Аз а, элп а Г, г	1	0	0		dikdosham/ru/

38	Аз а, элп а Г1, г1	1	0	0		https://ps95.ru/
39	Аз а, элп а Аь, аь	1	0	0		https://ps95.ru/
40	Аз а, элп а Оь, Оь	1	0	0		dikdosham/ru/
41	Аз а, элп а Уь, уь	1	0	0		https://ps95.ru/
42	Аз а, элп а Ч, ч.	1	0	0		dikdosham/ru/
43	Аз а, элп а Ч1, ч1.	1	0	0		https://ps95.ru/
44	Аз а, элп а Т1, т1.	1	0	0		dikdosham/ru/
45	Аз а, элп а.Ж, ж.	1	0	0		https://ps95.ru/
46	Аз а, элп а Х1, х1	1	0	0		https://ps95.ru/
47	Аз а, элп а К1, к1.	1	0	0		dikdosham/ru/
48	Аз а, элп а Ю, ю.	1	0	0		https://ps95.ru/
49	Аз а, элп а Юь, юь.	1	0	0		https://ps95.ru/ dikdosham/ru/
50	Аз а, элп а Я, я.	1	0	0		https://ps95.ru/
51	Аз а, элп а Яь яь.	1	0	0		https://ps95.ru/ dikdosham/ru/
52	Аз а, элп а, Ц1 ц1	1	0	0		https://ps95.ru/
53	Аз а, элп а, П1 п1	1	0	0		https://ps95.ru/
54	Аз а, элп а Ф ф. .	1	0	0		https://ps95.ru/ dikdosham/ru/
55	Аз а, элп а Ё ё.	1	0	0		https://ps95.ru/
56	Элп Щ щ	1	0	0		https://ps95.ru/
57	Элп ы	1	0	0		https://ps95.ru/
Абатал т1аьхара мур(Литературни йешар) 9с.						
58	Дикачу адаман г1уллакхаш. Деза дешнаш.	1	0	0		https://ps95.ru/

						dikdosham/ru/
59	Дийца,муьлхачу басахь хуьлу х1уманаш.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
60	Вайн Даймохк.Соблжа-Г1ала	1	0	0		dikdosham/ru/
61	Вайн турпалхой.Кадыров Ахьмад-Хьаьжа.Нурадилов Ханпаша.	1	0	0		dikdosham/ru/
62	Вайн яздархой.Айдамиров Абузар.Гайсултанов 1умар.Махмаев Жамалди.	1	0	0		dikdosham/ru/
63	Ж.Махмаев «Доттаг1алла» ,«Кьоман хазна» Дей,буьйсий	1	0	0		dikdosham/ru/
64	Ж.Махмаев Дайна де. «Бераш вайн хиньолу т1аьхье ю..»	1	0	0		dikdosham/ru/
65	Ж.Махмаев «Дуьло,бераш,делий вай 1-Хь Хатуев «Зингат»	1	0	0		dikdosham/ru/
66	1.Демеев «Малонче» С.Эдилов «Г1ан» Беркат	1	0	0		dikdosham/ru/
ПРОГРАММИЦА САХЬТИЙН БАРАМ		66	0	0		

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

2 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхолла раллин		

				белхаш		
1.	Аьхке дагалацар.. Ч1ерий дахар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
2.	Д.Кагерманов «Дог1а дар»,	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
3.	«Гуьйренан тидамаш»,	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
4.	Демеев И. «Г1а»,	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
5.	Бианки В. «Чено к1орнеш лийчор».	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
6.	Э.Мамакаев «Гуьйренан 1уьйре».	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
7.	Дений,нанний дика хилар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
8	В.Осеева «К1ентий»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
9	Э.Мамакаев «Нана» В.Осеева «Йоккха стаг»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
10	Ц1ена хи .Ц1ена хила вай?	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
11	Харцлийна 1у. Х1ума яар. Пайх1амаро нийсонах лаьцна аьлларг	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
12	1-Хь.Хатуев «Г1иллакх».	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
13	Б.Дикаев «Берашка-сайд доттаг1ашка»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
14	Талламан болх (хьалхарчу чийрикна лерина)	1	1	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
15	Ж.Махмаев «Маликатан	1	1	0		https://urok95.ru

	доттаг 1ий».					ps95.ru/dikdosham
16	Т.Ахмадова «Нура»»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
17	З.Муталибов «Дешархойн кыйсадаларш».	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
18	1.Гайсултанов «Доллучун шенхан ю».ъ	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
19	П.Абубакарова «Дешнех ловза»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
20	Х.Берсанов «Бексолтин алаша.	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
21	Ж.Махмаев «Ши кеза»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
22	Хь.Саракаев «Борзик»,	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
23	Э. Мамакаев «Тхан пису»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
24	Э.Мамакаев «Акхарой долчоь»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
25	Ш.Макалов «Дехкий дийна муха дисира»..	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
26	А.Тапалаева « Массарна дерг-ловзар»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
27	Хь.Саракаев «Х1орш х1ун ю?».	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
28	Талламан болх шолг1ачу чийрикна лерина	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
29	З.Муталибов «Муьлхха а болх оьшуш бу»..	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham

30	Ж.Махмаев «Маликат».	1	1	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
31	1.Гайсултанов «Пхьола».	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
32	Кагерманов. «Говзанчаш	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
33	Х.Ошаев «Ши накъост »	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
34	Г.Балл «Цхъана меттехъ ца соцу мало».	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
35	1.Мамакаев «1а»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
36	Э.Мамакаев «Керла шо»	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
37	Туййра «1аьнан оьг1азло»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
38	Ж.Махмаев «Салазаш хахкар»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
39	Хь.Саракаев «Дарц».	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
40	Д.Кагерманов Г1ура-дада».	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
41	Хь.Саракаев «Х1ара маца хуьлу	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
42	«Нефтах х1ун йоккху?».	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
43	1адиз Кусаев «Сан г1ала»	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
44	«Хиш» «Вайн хиш чохъ хуьлу ч1ерий»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
45	«Ж.Махмаев «Машар»	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
46	Хь.Сатуев «Вайн бераш»	1	0	0		https://desharkho.ru/

						https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
47	Талламан болх кхоалг1ачу чийрикна лерина.	1	1	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
48	Л.Н.Толстой «Б1абсте»	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
49	Хь.Саракаев «Х1ун ю иза?».	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
50	Гайсултанов «Б1абста хьуьнхахь».	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
51	Д.Кагерманов «Алкханчаш»,	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
52	В.Бианки»Пхьагал дитта т1ехь»	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
53	«Муха дог1а деза синтар»,	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
54	Д.Кагерманов «Со а вьоду»	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
55	Н.Носов «Хорсамах лаьцна»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
56	Н.Носов «Хорсамах лаьцна»	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
57	Цицигтий,дахкий(берийн ловзар)	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
58	Кицанаш,	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
59	Х1етал-металш	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
60	Чехкааларш,	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
61	Дагардарш	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham

62	«Майра пхьагал»	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
63	«Цаьпцалггий,зингаттий»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
64	«Газа-гуьзалггий,сира борззий»	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
65	«Зуй,пхьагаллий»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
66	Талламан болх доьалг1ачу чийрикна лерина.	1	1	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
67	«Цхьогоаллий,пхьагаллий»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
68	«Борззий,цхьогоаллий,ломмий»	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
ПРОГРАММИЦА САХЬТИЙН БАРАМ		68				

Нохчийн литературин поурочни планировани

3-г1а класс

№ п/п	Урокан тема.	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Таллам ан белхаш	КХоллараллин белхаш		
Даймехкан косташ. 2 с.						
1	А. Сулейманов «Даймахкана, вайн халкъана», «Ирс, ахь х1ун до? Стенга доьду?»	1	0	0		www.urok95/ru
2	Ш. Арсанукаев «Б1ешерийн кьийсамехь».	1	0	0		https://desharkho.ru/
Аьхке а, гуьйре а. 11с.						
3	Ш. Арсанукаев «Аьхкенан 1уьйре».	1	0	0		www.urok95/ru
4	М. Сулаев «Дог1а деанчул т1аьхьа».	1	0	0		https://ps95.ru/

						dikdosham/ ru/
5	Д. Кагерманов «Аьхке».	1	0	0		https:// desharkho.ru/
6	З. Муталибов «Оха болх а бо, деша а доьшу».	1	0	0		www.urok95/ ru
7	Ж. Махмаев «Мангалкомарш».	1	0	0		https:// ps95.ru/ dikdosham/ ru/
8	Хь .Хасаев «Комаьрша хьун».	1	0	0		https:// ps95.ru/ nohchiyn- tezaurus/
9	Хь. Осмиев «Гуйре».	1	0	0		www.urok95/ ru
10	Х. Эдилов «Гуйре».	1	0	0		https:// desharkho.ru/
11	Хь .Хасаев «Гуйре тIекхочуш». Д. Кагерманов «ГIаргIлеш, «хабарш» а дуьйцуш».	1	0	0		https:// ps95.ru/ dikdosham/ ru/
12	Э. Мамакаев «Гуйренан суьрташ».	1	0	0		www.urok95/ ru
13	Хьалхарчу чийрикна лерина талламан болх.	1	1	0		https:// desharkho.ru/
Вайн Даймохк. 2с.						
14	Вайн республика. Д. Кагерманов «Сан Кавказ».	1	0	0		https:// desharkho.ru/
15	Ш. Рашидов «Даймахке безам».	1	0	0		www.urok95/ ru
Иалам лардар – иза Даймохк ларбар ду. 7с.						
16	М. Пришвин «Сан Даймохк».	1	0	0		https:// desharkho.ru/
17	Р. Ахматова «Эвлахь».	1	0	0		https:// ps95.ru/ nohchiyn- tezaurus/
18	Хь. Хасаев «Бен».	1	0	0		https:// ps95.ru/ dikdosham/ ru/

19	Хь. Саракаев «Асвадан адамалла».	1	0	0		www.urok95/ru
20	1. Гайсултанов «Экскурси».	1	0	0		www.urok95/ru
21	1. Гайсултанов «Экскурси».	1	0	0		https://desharkho.ru/
22	Хь. Хасаев «Бохам».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Берийн дахар. 11 с						
23	Хь. Саракаев «Тхойшинна эсий дажо лаба».	1	0	0		www.urok95/ru
24	Хь. Саракаев «Тхойшинна эсий дажо лаба».	1	0	0		https://desharkho.ru/
25	Ж. Махмаев «Коран ангали».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
26	Гайсултанов «Яраг1и».	1	0	0		https://desharkho.ru/
27	Хь. Саракаев «Ж1ов, морзаххий, херх схьаобций».	1	0	0		www.urok95/ru
28	1. Чантиев «Стенна вара Мурад г1айг1ане».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
29	З. Муталибов «Мустапан каранаш».	1	0	0		https://desharkho.ru/
30	Шолг1ачу чийрикна лерина талламан болх.	1	1	0		https://desharkho.ru/
31	Д. Кагерманов «Мазлаг1ехь».	1	0	0		www.urok95/ru
32	1. Гайсултанов «Уггар мехалниг».	1	0	0		https://desharkho.ru/
33	1. Гайсултанов «Уггар мехалниг».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Даймохк вай кьинхьегамца хьестабо. 5 с						
34	М. Сулаев «Лаьттана гергахь ваьшна т1ера декхарш».	1	0	0		www.urok95/ru

35	Р. Нашхоев «Согъа йуха хабар дийцало».	1	0	0		https://desharkho.ru/
36	Ш. Арсанукаев «Сан йиша».	1	0	0		www.urok95.ru
37	Т. Закаев «Сох а хир ву г1ишлойархо».	1	0	0		https://desharkho.ru/
38	М. Ахмадов «Асарахъ».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
1а. 11с.						
39	М. Сулаев «Лайн чимаш».	1	0	0		https://desharkho.ru/
40	М. Сулаев «1а дулуш».	1	0	0		www.urok95.ru
41	Хъ. Хасаев «Хъуьнхахъ 1а».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
42	Ж. Махмаев «Ло деана».	1	0	0		https://desharkho.ru/
43	Д. Кагерманов «1аьнан хъаша».	1	0	0		www.urok95.ru
44	І. Мамакаев «1а».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
45	І. Гайсултанов «Цергков».	1	0	0		https://desharkho.ru/
46	Ш. Рашидов «1ай».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
47	Хъ. Саракаев «Дуьххъарлера хъуьнар».	1	0	0		www.urok95.ru
48	Ш. Арсанукаев «1аьнан суьйре».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
49	І. Чантиев «1аьнан а, аьхкена хилла къовсам».	1	0	0		www.urok95.ru
Б1аьсте йог1у, б1аьсте йог1у! 13с.						

50	М. Сулаев «Блабстенца дека лабттан зевне илли».	1	0	0		https://desharkho.ru/
51	Кхоалгачу чийрикна лерина талламан болх.	1	1	0		https://desharkho.ru/
52	І. Гайсултанов «Блабсте тлейоглуш».	1	0	0		www.urok95.ru
53	І. Мамакаев «Блабстенан юьхь».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
54	М. Сулаев «Блабсте».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham.ru/
55	В. Саидов «Бархлагла март».	1	0	0		https://desharkho.ru/
56	Хь. Саракаев «Мамина совлат».	1	0	0		www.urok95.ru
57	Хь. Хасаев «Хьуьнан акхарой блабста».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham.ru/
58	Хь. Сатуев «Блабсте йоглу».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
59	І. Гайсултанов «Іалам хаздан деза».	1	0	0		www.urok95.ru
60	Хь. Хасаев «Зевне хьеший».	1	0	0		https://desharkho.ru/
61	Хь. Сатуев «Блабстенан догла».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
62	Д. Кагерманов «Арахь».	1	0	0		www.urok95.ru
Халкъан барта кхолларалла. 6с.						
63	Туьйранаш, шира дийцарш. Бабин Чирдиг.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham.ru/
64	Доьалгачу чийрикна лерина талламан болх.	1	1	0		https://desharkho.ru/

65	Ден весет.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
66	Бекхам.	1	0	0		www.urok95.ru
67	Тешам боцу лулахой.	1	0	0		www.urok95.ru
68	Тешам боцу лулахой.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Программица сахътийн барам		68				

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

4 класс

№ п/ п	Урокан тема	Сахътийн барам			Терахь		Электронни дешаран ресурс.
		Сахът	Талла ман белхаш	Кхолла раллин белхаш			
Хьомечу 1аламан сурт-7с					Планаца	Билггал	
1.	Хь. Хасаев. «Беркате аьхке	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
2.	З. Сулейманова. «Аьхкенан сурт»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
3.	1.Мамакаев. «Дагалецамаш	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
4.	З. Сулейманова. «Ч1ег1ардиг»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/

5.	М. Мамакаев. «Гуьйре»	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
6.	Хь. Хасаев. «Шийла 1уьйре»	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
7.	Ш. Окуев. «Гуьйре».	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
Вайн Даймехкан д1адахначунна т1ера-9с							
8	Таймин Биболатан илли	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
9	Эла Мусосттий, Адин Сурхой.	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
10	Эла Мусосттий, Адин Сурхой.	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
11	Астаг1а Тимар	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
12	Астаг1а Тимар	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
13	Гайсултанов. «Йуург ца хилча»	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
14	Гайсултанов. «Йуург ца хилча»	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
15	Талламан болх (хьалхарчу чийрикна лерина)	1	1	0			Тестировани
16	П. Хатуева. «Къонах хьанах олу?».	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/

Вайн республика-Нохчийчоь-5с							
17	В. Баширов. «Сан хьоме Нохчийчоь»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
18	Т. Ахмадова, 1. Алиев. «Декалахь сан или»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
19	С. Яшуркаев. «Пасха»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
20	С. Яшуркаев. «Пасха»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
21	М. Ахмадов. « Нохчийн хиш»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
Вайга туьйранаша кхойкху-16ч							
22	«Муьлха йоккха хилла?»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
23	Чантиев. «Хьекьал тоьлла»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
24	А. Дадуев. «Мара байна Салман»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
25	А. Дадуев. «Мара байна Салман»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
26	«Кьоблел хьекьал тоьлла».	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
27	«Кьоблел хьекьал тоьлла».	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
28	З. Джамалханов. « Хьекьал долу йо1 а кхиэлахо а»	1	0	0			https://desharkho.ru/

							/dikdosham/ru/
29	З. Джамалханов. «Хъекъал долу йол а кхиэлахо а»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
30	Талламан болх (шолгӀачу чийрикна лерина)	1	1	0			Тестировани
31	З. Джамалханов. «Хъекъал долу воккха стаг а, къиза эла а»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
32	З. Джамалханов. «Хъекъал долу воккха стаг а, къиза эла а»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
33	ОххӀай	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
34	ОххӀай	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
35	Махана аьлла баркалла	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
36	1.Гайсултанов Дашо бӀараш	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
37	1.ГайсултановДашо бӀараш	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
Нохчийн къоман баккхий йаздархой- 11с							
38	С. Бадиев «Со кхин хъуна декар дац. »	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
39	С. Бадиев «Со кхин хъуна декар дац. »	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/

40	С. Бадугев «Дугьлалол»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
41	М.Мамакаев «Хьугьнхалх»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
42	1.Мамакаев «Даймохк»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
43	1.Гайсултанов. «Диканиг»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
44	1.Гайсултанов. «Диканиг»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
45	1.Гайсултанов «Цунна х1унда хаа дерриг а?»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
46	1.Гайсултанов «Цунна х1унда хаа дерриг а?»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
47	Х.Эдилов «Ло доглуг»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
48	Талламан болх (кхоалг1ачу чийрикна лерина)	1	1	0			Тестировани
Сийлахь-доккхачу зеран муьрехь- (6с)							
49	Хь. Саракаев «Синтем боцу денош»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
50	Хь. Саракаев «Синтем боцу денош»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
51	1.Зайнутдинов «К1ентан дугьха»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/

52	1.Зайнутдинов «К1ентан дуьхьа»	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
53	1.Ахмадов «Баьпкан йуьхк»	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
54	1.Ахмадов «Баьпкан йуьхк»	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
Болх бе,халкъан дуьхьа ваха-14с							
55	1.Гайсултанов «Йухаверза йиш яц»	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
56	1.Гайсултанов «Йухаверза йиш яц»	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
57	Х.Берсанов. «Жима Зарет»	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
58	1.Гайсултанов.«Совг1аташ»	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
59	1.Гайсултанов.«Совг1аташ»	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
60	1.Гайсултанов «Ч1ег1ардиган бен»	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
61	1.Гайсултанов «Ч1ег1ардиган бен»	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
62	С. Гацаев. «Эх1, хьо мерза или »	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
63	З.Джамалханов «8-г1а Март»	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/

64	Ш.Рашидов «Ахъа суна гечделахъ»	1	0	0			https:// desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
65	Талламан болх (добалгачу чийрикна лерина)	1	1	0			Тестировани
66	1.Мамакаев «Блаъстенанлуъйре»	1	0	0			https:// desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
67	3.Сулейманова «Зу халхайолу»	1	0	0			https:// desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
68	3.Сулейманова «Зу халхайолу»	1	0	0			https:// desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		68					

Іаморан-методически кхачойар

Іаморан-методически пособиш

1. Дешаран книжка. Белхан тептар. 1-ра класс.
2. Дешаран книжка. Белхан тептар. 2-гІа класс.
3. Дешаран книжка. Белхан тептар. 3-гІа класс.
4. Дешаран книжка. Белхан тептар. 4-гІа класс.
5. Берийн бошмашна а, йуьхьанцарчу классашна а лерина хрестомати. /ХІоттийнарг.

Эдилов С.Э. Соьлжа-ГІала, 2018.

Іилманан литература

Эдилов С.Э. Нохчийн мотт а, керла технологеш а. Соьлжа-ГІала, 2018.

Арсанукаев А.М. Шкоলেখь исбаьхьаллин произведени таллар. Соьлжа-ГІала, 2013.

Методически литература

Эдилов С.Э. Дагалецамийн денош а, суьйренаш а

Ишколин даздарийн, викторинийн, кьовсадаларийн, суьйренин сценариш. Соьлжа-ГІала, 2018.

Дошамаш

1. Мациев А.Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. М.: ГИИ НС, 1961. 625 а.

2. Абдулкадырова Р.А. Йуьхьанцарчу ишколана лерина суьрташкахь нохчийн-оьрсийн-ингалсан дошам. Соьлжа-ГІала, 2011.

Хаамийн-ресурсни кхачойар

1. desharkho.ru – Нохчийн элекиронни школа.

2. ps95.ru/dikdosham/ - Нохчийн-оьрсийн, оьрсийн-нохчийн онлайн дошам.

Урокал арахъа дIайахъа магийнчу мероприятийн перечень

Кху программо иштта йукъалоцу дешархойн урокал арахъара мероприятиш а. «Ненан (нохчийн) маттахъ литературни йешар» предметан чулацамца догIуш долу урокал арахъара гIуллакхаш билгал а дой, вовшахтуху йуьхьанцарчу классийн дешархойн башхаллаш а, хъашташ а, Нохчийн Республикин къаьмнийн а, этнокультурин а башхаллаш а тидаме а оьцуш. Урокал арахъарчу гIуллакхан маьIна ду ийманехъ кхетош-кхиорна а, оьздангаллин нийса харжам бар кхиорна а гIехъажийна болу культурно-кхоллараллин болх дешархоша кхочушбар.

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературни йешар» предметан чулацамца догIуш, урокал арахъара гIуллакх кхочушдарна леринчу сахътийн барам дешаран хьукмато билгалбо.

К ласс	Меропри ятин кеп	Тема	Дешархоша кхочушдечу гIуллакхийн коьртачу кепийн характеристикаш
I	Къамел	Сан дуьххьарлера киншкаш	Презентацига хьовсар. Къамелехъ дакъалацар. Хаттаршна жопаш далар. Темица догIуш хаттарш дар. Хетарг довзийтар. Йеша киншка харжарх а, киншкица болх баран бакъонех а хаамаш бовзар. Йеша киншка харжар. Йовзаран Iалашонца кишшкаш хьовсар.
I	Интегрир ованни заняти- езде	Ненан мотт	Къамелехъ дакъалацар. Байташ йешар. Иллеш алар, эшарш лакхар. XIетал-металш дастар.
2	Киншкина реклама йаккхар	Суна дукхайеза киншка	Билгалйинчу темина киншкаш харжар. Билгалйина тема иййцаре йар. Текстан реклама XIоттор. Хаттаршна жопаш далар. Реклама йовзийтар. Хетарг довзийтар.
2	Виртуала н гездар	Нохчийн Республика – сан хьоме мохк	Презентацига хьовсар. Республикин гIаланех а, бIаьрла меттигех а болчу хаамашка ладогIар.

			Къамелехъ дакъалацар. Темица йогӀу говзарш йешар.
2	Прое ктан болх	Сан доьзал	Проектан болх кхочушбархьама оьшуш йолу материлаш гул а йеш, кечйар. Билгайинчу темина байташ, дийцарш йаздар. Проект кхочушйар а, тергамах чекхйаккхар а (куьйга йина киншка кечйар).
2	Йешархойн къовсадалар	Поззин дезде	Байташ къастош а, дагахъ а йешар. Литературин меттан кепаш ларйар. Хаттаршна жьопаш далар. Байташ йешаран мах хадор. Жамлаш дийцаре дар.
3	Ловзар	Туьйранин турпалхойн парад (болам)	Ловзарехъ дакъалаца. Педахкарш кхочушдар. Хаттаршна жьопаш далар. Хаттарш дар.
3	Виртуала н гездар	Киншки н истори	Кишкаш йовзар. Церан тайпанаш билгалдар. Йийцаре йар, хаттарш кечдар. Билгалйинчу темин хьокъехъ ойла йар.
3	Прое ктан болх	Суна дукхадезачу дийнатах безамца	Проектан болх кхочушбархьама оьшуш йолу материлаш гул а йеш, кечйар. Билгайинчу темина байташ, дийцарш йаздар. Проект кхочушйар а, тергамах чекхйаккхар а.
3	Йешначу говзарш тӀехъ жима спектакль	Довзий вай?	Говзарш йешар. Сурт гайтрахьама ролаш харжар. Театрализацина декорациш кечйар. Спектаклехъ дакъалацар. Йийцаре йарехъ дакъалацар.
	Жима- проект	Халкъан хьекъало боху	Проектан болх кхочушбархьама оьшуш йолу материлаш гул а йеш, кечйар. Билгайинчу темина байташ, дийцарш йаздар. Проект кхочушйар а,

			тергамах чекхйаккхар а.
--	--	--	-------------------------

4	Къамел	Хазалла хІун йу?	Къамелехъ дакъалаца. Проблема хІоттийнчу хаттар тІехъ ойла йан. Хетарг довзийта. Темина дийцар а, монолог а хІоттон (кхолла).
4	Викторин а	Вай а, Іалам а	Викторинехъ дакъалаца. Проблема хІоттийнчу хаттар тІехъ ойла йан. Кхоллараллин кепара тІедахкарш кхочушдан. Хаттаршна жьопаш дала. Хетарг довзийта.
4	Къамел	Вайн къоман (халкъан) дезденош	Дезденойх лаьцначу хаамашка ладогІа. Къамелехъ дакъалаца. Хаттаршна жьопаш дала. Хетарг довзийта.

Белхан программа кечйечу хенахъ тематикин план хІотторехъ тидаме эцна хила йеза дешаран-методически материалаш йолу (мультимедин программаш, электронан Іаматаш а, задачникаш а, электронан библиотеках, виртуалан лабораториш, ловзаран программаш, цифровой Іаморан ресурсийн колледиш) электронан (цифровой) Іаморан гІирсех пайдаэцаран таронаш, пайдаэцархойн тайп-тайпана тобанаш Іаморехъ а, кхетош-кхиорехъ а шайх пайдаоьцуш йолу а, электронан (цифровой) кепехъ схъайелла а йолуш, ИКТ-н дидактикин таронаш кхочуш а йеш, шайн чулацам дешарх долчу низамца цхъаьнабогІуш а болуш.